

İŞGAL İSTANBUL'UNDA FRANSIZ MİLLİ BAYRAMI KUTLAMALARI (1919-1923)

PINAR TUNA*

Z

Bu çalışmada, 1919-1923 yılları arasında İŞgal İstanbul'unda gerçekleştirilen Fransız Millî Bayramı kutlamaları tarihsel araştırma yöntemi kapsamında incelenmiştir. İtilaf Devletleri, başkent İstanbul'u Mondros Mütarekesi uyarınca 13 Kasım 1918'de fiilen, 16 Mart 1920'de ise resmen işgal etmiştir. İstanbul'un işgal altında bulunduğu sırada yaşanan önemli gelişmelerden biri de Fransız Millî Bayramı kutlamalarıdır. 1919-1923 yılları arasında belirli bir program dâhilinde gerçekleştirilen bu kutlamalarda çeşitli etkinlikler gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda öncelikle fener alayları düzenlenmiş ve İtilaf Devletleri subaylarının da izleyici olarak katıldığı askerî geçit törenleri yapılmıştır. Ayrıca düzenli bir Şekilde Fransız elçiliğinde kabul törenleri gerçekleştirilmiştir. Bu törenlerde Fransız yetkilileri günün anlamına yönelik konuŐmalar yapmış ve bazı siyasi mesajlar da vermiŐlerdir. Böylece Fransızlar iŐgalci bir g olarak askerî birlikleriyle âdeta bir g gösterisi yaptıkları gibi kutlamalar üzerinden siyasi propaganda da bulunmuŐlardır. Buna karşılık Fransız Millî Bayramı kutlamalarına hiçbir Türk yetkilisi katılmamıŐtır. Bununla birlikte bayram törenleri İstanbul basınına ayrıntılı bir Şekilde yansımıŐtır. Bu çerçevede törenlere yönelik haber ve izlenimler aktarılmıŐ ve çeşitli siyasi değerlendirmelere yer verilmiştir. Bu değerlendirmelerde, öncelikle Fransız İhtilali'nin tarihçesine ve evrensel düzeydeki kazanımlarına deĐinilmiŐtir. Bu kapsamda ihtilalin önemi ile hürriyet, adalet, eşitlik, kardeşlik ve İnsan Hakları Beyannamesi gibi evrensel kazanımları ne çıkarılmıştır. Ayrıca

* Dr., İstanbul/TÜRKİYE, ptaser80@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1805-5053

Fransız Millî Bayramı'nın sadece Fransa'nın değil bütün medeni ülkelerin ortak bayramı olduğu dile getirilmiştir. Yapılan değerlendirmelerde öne çıkan bir konu da Türk-Fransız ilişkileridir. Bu konuda, Türk-Fransız ilişkilerinin önemi vurgulanmış ve Fransız İhtilali ile Türk İnkılabı arasındaki benzerliğe işaret edilmiştir. Bu doğrultuda 1919-1922 yıllarındaki Fransız Millî Bayramı kutlamaları basında olumlu bir şekilde ele alınmakla birlikte, 1923 yılına gelindiğinde Fransızların İstanbul'da bir bayram kutlaması yapması eleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: 14 Temmuz, Fransız İhtilali, Fransız Millî Bayramı, General Charpy, General Pellé, İstanbul, Taksim Meydanı, Türk İnkılabı.

FRENCH NATIONAL HOLIDAY CELEBRATIONS IN OCCUPIED ISTANBUL (1919-1923)

ABSTRACT

In this study, the French National Holiday celebrations held in Occupied Istanbul between 1919 and 1923 were examined within the scope of historical research method. The Entente Powers actually occupied the capital city, Istanbul, on 13 November 1918, and officially occupied it on 16 March 1920, in accordance with the Armistice of Mudros. One of the important developments that took place during the occupation of Istanbul was the French National Holiday celebrations. Various activities were carried out in these celebrations, which were held within a certain program between 1919 and 1923. In this context, first of all, lantern regiments were organized and military parades were held in which the Entente Powers' officers participated as spectators. In addition, reception ceremonies were held regularly at the French embassy. In these ceremonies, French officials made speeches about the meaning of the day and gave some political messages. Thus, the French, as an occupying power, made a show of power with their military units, and also made political propaganda through celebrations. On the other hand, no Turkish officials attended the French National Holiday celebrations. However, the festive ceremonies were reflected in the Istanbul press in detail. In this context, news and impressions about the ceremonies were conveyed and various political evaluations were included. In these evaluations, first of all, the history of the French Revolution and its achievements at the universal level are mentioned. In this context, the importance of the revolution and its universal achievements such as freedom, justice, equality, fraternity and the Declaration of Human Rights were highlighted. It has also been stated that the French National Holiday is not only the common holiday of France, but also of all civilized countries. Another prominent issue in the evaluations is the Turkish-French relations. In this regard, the importance of Turkish-French relations was emphasized and the similarity between the French Revolution and the Turkish Revolution was pointed out. In this direction, although the French National Holiday celebrations in 1919-1922 were dealt with positively in the press, it was criticized that the French celebrated a feast in Istanbul in 1923.

PINAR TUNA

Keywords: 14 July, French Revolution, French National Holiday, General Charpy, General Pellé, Istanbul, Taksim Square, Turkish Revolution.

GİRİŞ

İnsanoğlu eski çağlardan beri inanç ve gelenekleri doğrultusunda tapınma, eğlenme ve anma gibi çeşitli etkinliklerde bulunmuştur. Bu bağlamda Batı toplumlarında, 1789 Fransız İhtilali'ne kadar olan süreçteki kutlamalar genel olarak dinî içerikli gerçekleşmiştir. Fransız İhtilali'nden sonra ise başta Fransa olmak üzere zamanla tüm Avrupa'da millî devletler ve laik sistemler etkili olmaya başlamıştır. Millî devletlerin kendi meşruiyetlerini kabul ettirebilmeleri için eskisinden farklı olarak bayrak, millî marş ve millî günler gibi yeni sembolleri oluşturulmaya başlanmış ve yapılan törenler de bir değişim geçirmiştir. Böylece her ülke kendi şartlarına ve tarihi olaylarına göre özel millî günler belirlemiştir. Dolayısıyla millî bayramlar da bu törenler içerisinde önemli ve özel bir yere sahip olmuştur¹.

Millî bayramlar açısından önemli bir dönüm noktası olan Fransız İhtilali, 14 Temmuz 1789'da başlamış ve 1880 yılından itibaren 14 Temmuz günü Fransa'da millî bayram olarak kutlanmıştır². Fransızların bu millî bayramı Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından başkent İstanbul'da da kutlanmıştır. Çoğunlukla Taksim Meydanı'nda gerçekleştirilen bu kutlamalar, İstanbul'un işgal altında bulunduğu 1919-1923 yılları arasında kesintisiz olarak devam etmiştir. Bu çalışmada, Fransızların İstanbul'da yaptıkları millî bayram kutlamaları İstanbul basını ekseninde incelenmiştir. Bu çerçevede bayram törenlerinde öne çıkan gelişmeler aktarılıp bayram üzerinden yapılan değerlendirmelere yer verilmiştir.

I. Fransız Millî Bayramı'nın İstanbul'da İlk Kutlanması

İtilaf Devletleri, başkent İstanbul'u Mondros Mütarekesi uyarınca 13 Kasım 1918'de fiilen işgal ederken 1919 Haziran'ına kadar Fransızlar; Doğu Trakya Demiryolları, Dörtyol, Mersin, Adana, Pozantı, Toros Tünelleri, Doğu Demiryolları, İngilizlerle birlikte Kasaba-Aydın Demiryolu, Çiftahan, Akköprü ve Afyon İstasyonu'nu işgal etmişlerdi³. İstanbul'u işgal eden İtilaf Devletleri, 8 Aralık 1918'de askerî bir yönetim kurmuş ve denetimlerini

¹ Bengül Salman Bolat, **Millî Bayram Olgusu ve Türkiye'de Yapılan Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1923-1960)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2012, s.1-10.

² Ateş Uslu, "Yurttaşlığa Dayalı Ulus ve Ötesi: Fransa'da Ulus ve Ulusçuluk (XIX.-XX. Yüzyıl)", **Mülkiye Dergisi**, C 37, S 4, Ankara 2013, s.95.

³ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi I, İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1991, s.73-75.

kolaylaştırmak için şehri bölümlere ayırmışlardı. Bu çerçevede Beyoğlu ile Boğaz'ın Rumeli yakası iki bölgeye ayrılarak buraların denetimi bir İngiliz subayına verilmişti. Aynı şekilde İstanbul yakası da iki bölgeye ayrılarak yönetime bir Fransız subayı getirilmişti⁴.

Bu dönemdeki önemli bir gelişme de İstanbul basınına konulan sansürdü. Bu bağlamda İstanbul Hükümeti 1 Aralık 1918'de çıkardığı bir emirle basına sansür koymuş, İtilaf Devletleri temsilcileriyle gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda ise 20 Ocak 1919'dan itibaren sansürün, İtilaf Devletleri ile İstanbul hükümetini temsil eden ortak bir komisyon tarafından yürütülmesine karar verilmişti. 5 Şubat 1919'da çıkarılan bir yönetmelik çerçevesinde de sansür ağırlaştırılmıştı⁵.

Bu gelişmelerin yaşandığı süreçte, Fransız işgal kuvvetlerinin başkent İstanbul'daki ilk millî bayram kutlamaları 14 Temmuz 1919'da gerçekleştirilmişti. Gerek bu ilk kutlama gerekse diğer yıllardaki kutlamalar, Fransızlar adına bir propaganda işlevi görmesi adına da önemliydi⁶. İlgili tören programına göre Taksim Meydanı'nda İtilaf Orduları Kumandanı General Franchet d'Espérey'nin önünde Fransız askerî birlikleri tarafından sabah saat sekiz buçukta bir geçit töreni yapılacaktı. Bu törende Fransız Fevkalade Komiseri Defrance'ın yanı sıra Fransız erkânı, yüksek rütbeli subaylar ve İtilaf subayları da yer alacaktı⁷. Geçit törenini yapacak askerî birlikler, Taksim Meydanı'nda bu tören için inşa edilecek pavyonlar önünde sağ cephesi Surp Agop Ermeni Hastanesi'ne, sol cephesi de Taksim tarafına bakacak şekilde dizileceklerdi. Törene katılacak askerî birlikler içerisinde sömürge alayları da dâhil olmak üzere çeşitli alay ve taburlar bulunuyordu. Geçit yapılacak alanın darlığı nedeniyle törene ancak sınırlı sayıda davetli kabul edilecek ve bunun için ayrıca davetiyeler dağıtılacaktı. Bunun yanı sıra davetliler için alana birçok pavyon ve tak inşa edilmişti. Bu çerçevede töreni izlemek için Taksim'de büyük Fransız bayraklarıyla donatılan üç büyük ahşap

⁴ Mehmet Temel, **İşgal Yıllarında İstanbul'un Sosyal Durumu**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, s.4.

⁵ Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü I (Açıklamalı Kronoloji): Mondros'tan Erzurum Kongresi'ne (30 Ekim 1918-22 Temmuz 1919)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993, s.47, 102, 119.

⁶ Bilge Criss, **İşgal Altında İstanbul: 1918-1923**, Çev. Ahmet Kaçmaz, 8. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s.108.

⁷ **İkdam**, 10 Temmuz 1335/1919, s.1; **Zaman**, 10 Temmuz 1335/1919, s.2; **İkdam**, 13 Temmuz 1335/1919, s.1. Bu konuda ayrıca bk. **Vakit**, 10 Temmuz 1335/1919, s.1; **Sabah**, 12 Temmuz 1335/1919, s.2; **İleri**, 14 Temmuz 1335/1919, s.2.

amfi tiyatro yapılmıştı. Bu yapının orta kısmı İtilaf Devletleri'nin siyasi ve askerî temsilcileriyle yüksek rütbedeki subaylarına, diğer kısmı ise özel olarak davet edilen yerli ve yabancı kişilerle ailelere ayrılmıştı⁸.

Tören kapsamında davetlilerin kabulü, otomobillerin geçişi ve öğrencilerin yerlerini almaları için gerekli önlemler alınmıştı. Buna göre davetliler sabah saat sekizde tören alanında hazır bulunacak ve sekizi çeyrek geçeden sonra kimsenin tören alanına girmesine izin verilmeyecekti. Kutlamalar, İstanbul'daki şehir içi ulaşımında da birtakım değişikliklere yol açmıştı. Bu çerçevede 13 Temmuz gece yarısından üç saat önce Beyoğlu'nda bir fener alayı yapılacağından bu sırada tramvaylar çalışmayacaktı. Ertesi gün ise öğleden önce saat beşten on bir buçuğa kadar Ayasofya-Harbiye güzergâhındaki tramvaylar işlemeyecekti. Ayrıca Beşiktaş'tan gelen tramvaylar Voyvoda Caddesi'nden ileri geçemeyecekti⁹. Tramvay ulaşımının yanı sıra deniz ulaşımında da kısıtlamalar söz konusuydu. Bu kapsamda Karaköy Köprüsü 14 Temmuz günü öğleden önce saat beşten itibaren açılmayacak ve aynı gün Haliç'e vapur giriş-çıkışı yasaklanacaktı¹⁰.

Kutlamalar kapsamında Gülhane Parkı'nda gece şenlikleri düzenlenirken 14 Temmuz akşamı da Kızkulesi civarında ateşli oyunlar oynanacaktı. Ayrıca Beyoğlu ve Şişli'de çeşitli eğlenceler düzenleneceği gibi İstanbul'daki Fransız daireleri bayraklarla donatılacaktı¹¹. Aynı zamanda Rum mağaza sahipleri, 14 Temmuz günü dükkânlarını bayraklarla donatıp kapalı tutacak, Patrikhane ve Rum okulları da açık olmayacaktı. O gün Yunan Patrikhanesi'nden bir heyet, Fransız siyasi temsilcisine giderek kilisenin ve milletin tebriklerini ileticek ve Taksim'deki geçit töreninde hazır bulunacaktı¹².

Hazırlanan programa uygun bir şekilde 13 Temmuz akşamı saat dokuzdan sonra Fransız ordusuna bağlı tüm askerî birliklerin katıldığı bir fener alayı düzenlenmişti. Alay Şişli tepelerinden inerek Şişli, Pangaltı ve Beyoğlu Caddelerini dolaşmış ve ardından Fransız elçiliği önüne giderek Fransız millî marşını çalmıştı. Fransız Fevkalade Komiseri Defrance buna karşılık olarak

⁸ **İkdam**, 10 Temmuz 1335/1919, s.1; **Sabah**, 12 Temmuz 1335/1919, s.2; **İkdam**, 13 Temmuz 1335/1919, s.1; **Sabah**, 13 Temmuz 1335/1919, s.2.

⁹ **İkdam**, 10 Temmuz 1335/1919, s.1. Bu konuda ayrıca bk. **Zaman**, 10 Temmuz 1335/1919, s.2.

¹⁰ **İkdam**, 10 Temmuz 1335/1919, s.1; **Vakit**, 12 Temmuz 1335/1919, s.2.

¹¹ **İkdam**, 10 Temmuz 1335/1919, s.1; **Sabah**, 12 Temmuz 1335/1919, s.2; **Alemdar**, 13 Temmuz 1335/1919, s.2; **İkdam**, 13 Temmuz 1335/1919, s.1.

¹² **Vakit**, 13 Temmuz 1335/1919, s.2.

kısa bir konuşma yapmıştı¹³. Törenin bu kısmına yönelik bir izlenimde, fener alayına katılan birliklerin “laubali” bir şekilde hareket ettikleri belirtilmişti¹⁴.

14 Temmuz sabahında ise programa uygun bir şekilde geçit töreni gerçekleştirilmişti. Sabah erkenden Taksim’den Galatasaray’a kadar olan her yer Fransız sancaklarıyla donatılmış ve halk tüm Beyoğlu’nu doldurmuştu. Taksim Meydanı’na yapılan özel barakalara sabah sekizden önce kalabalık bir kitle toplanmıştı. Davetlilerin ön saflarında İtilaf Devletleri amiral ve generalleriyle siyasi memurlarının yanı sıra Rum ve Ermeni Patrikleri ve yabancı ileri gelenler bulunuyordu. Rum, Ermeni ve Musevi cemaatleri bu törene resmî olarak katılmışlardı¹⁵. Ermenice ve Rumca gazetelerden İstanbul basınına yansıyan bilgilere göre Patrikler, Fransız Cumhurbaşkanı’na birer tebrik telgrafi çekmiş ve her iki cemaate mensup heyetler Fransız siyasi temsilcisi ile generaline giderek tebriklerini sunmuşlardı. Kutlamalar nedeniyle Rum ve Ermeni okulları tatil edilmiş ve mağazaların birçoğu kapanmıştı¹⁶. Törene katılan Rumlar üzerinden yapılan bir değerlendirmede bu cemaatin bayramdan kendilerine “büyük bir hisse-i mefharet [büyük bir övünç payı]” çıkardıkları kaydedilmişti¹⁷. Törene ilişkin bir izlenimde ise Osmanlı ve İtilaf Devletleri polislerinin bu “müstesna kalabalıkta” aldığı önlemlerin ve gösterdiği çalışmanın “şayan-ı takdir” olduğu vurgulanmıştı¹⁸.

Bayram töreni için Beyoğlu ve Taksim Caddeleri “mükemmel” bir şekilde hazırlanırken geçit törenine katılacak askerî birlikler ise saat altıda Taksim Meydanı’na gitmişlerdi. Saat sekizi yirmi geçe Fransız Fevkalade Komiseri Defrance eşiyile birlikte kendilerine ayrılan kürsüde yerini almıştı. Saat sekiz buçukta bir otomobile tören alanına gelen General Franchet d’Espérey ise

¹³ **İkdam**, 15 Temmuz 1335/1919, s.2.

¹⁴ **A.g.y.**

¹⁵ **Alemdar**, 15 Temmuz 1335/1919, s.1; **Sabah**, 15 Temmuz 1335/1919, s.2. Törendeki kalabalığa yönelik bilgi için ayrıca bk. **Memleket**, 15 Temmuz 1335/1919, s.2. Mütareke İstanbul’undaki nüfus 1.200.000 dolayındaydı. Bu nüfusun yarısını Müslümanlar, 400.000’e yakını Rumlar, 120.000’e yakını Ermeniler ve 45.000’ini Yahudiler oluşturuyordu. Şehirde, ayrıca yabancılar ve Levantenler de bulunmaktaydı. Bk. Mete Tunçay, “Mütareke İstanbul’u (1918-1923)”, **Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi-Siyaset ve Yönetim-I**, C 2, İstanbul 2015, s.242.

¹⁶ **Tercüman-ı Hakikat**, 14 Temmuz 1335/1919, s.2. Dönemin tanıklarından İ. Hakkı Sunata da Fransız Millî Bayramı nedeniyle Rum ve Ermenilerin mağaza ve dükkânlarını kapatarak bayram kutlamalarına katıldıklarını aktarmıştı. Bk. İ. Hakkı Sunata, **İstanbul’da İşgal Yılları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006, s.51.

¹⁷ **Tercüman-ı Hakikat**, 14 Temmuz 1335/1919, s.2.

¹⁸ **Sabah**, 15 Temmuz 1335/1919, s.2.

yirmi bir pare top atışıyla karşılanmıştı. Öncelikle Fevkalade Komiseri selamlayıp katılımcılara hoş geldin diyen General, askerî birlikleri denetlemiş ve sonrasında subaylarıyla birlikte askerî birliğin başına geçmişti. Saat sekiz buçukta belirlendiği şekilde askerî geçit töreni başlamıştı. Bu aşamada toplar atıldığı gibi uçaklar da bir uçuş gerçekleştirmişti. Törenin başlamasından hemen önce nişan dağıtımına geçilerek, İngiliz ordusuna mensup General Milne'ye Légion d'Honneur nişanı verilirken İtalyan, Fransız, İngiliz ve Yunan ordularına mensup subaylardan bazılarında da çeşitli derecelerde nişan ve rütbeler verilmişti¹⁹. Sonrasında askere hazır ol emri verilmiş ve askerî bando Fransız marşını çalmıştı. Marşın ardından çeşitli alay, bölük ve taburların yanı sıra sekiz zırhlı tankın da katıldığı geçit töreni başlamıştı. Geçit töreninde bulunan taburların her biri ayrı ayrı alkışlanırken tanklardan önce hızlı bir şekilde geçen Fas sipahi süvari alayı ise “fevkalade” ve sürekli bir şekilde alkışlanmıştı. Kırmızı pelerin ve renkli giysiler içerisinde bulunan bu süvariler, ellerinde kılıçları ve aynı zamanda düzgün ve coşkulu yürüyüşleriyle seyircileri oldukça etkilemişti. Askerî birliklerin geçişinin ardından izcilerle Fransız okullarının geçit töreni başlamıştı. Saint Benoit Okulu, Kadıköy Saint Joseph Okulu, Şişli Fransız Okulu ve daha birçok özel Fransız okulu bu törene katılmıştı. Önce kız, arkadan da erkek çocukları ellerinde küçük Fransız bayraklarıyla millî marşı okuyarak düzgün adımlarla geçmişlerdi. Bunlar arasında, ellerinde Fransız bayraklarıyla çarşafli iki öğrenci ve fesli İslam çocukları da bulunuyordu²⁰.

Geçit töreninden dönen alay ve taburlar Beyoğlu Caddesi'nden geçmişlerdi. Bunların dönüşünden sonra bile Karaköy'den Harbiye'ye ve Tünel'den Galatasaray'a kadar olan caddeler kalabalık nedeniyle geçilemeyecek bir haldeydi. Bütün mağaza ve evler Fransız bayraklarıyla donatılmış ve rengârenk çiçeklerle süslenmişti. Limandaki İtilaf Devletleri savaş gemileri de alay bayraklarıyla donatılmış ve öğleyin amiral gemilerinden top atılarak bayram kutlanmıştı. O sırada Fransız Akdeniz filosu amiral gemisi olan Ernest Renan zırhlısı limana geldiği için bu zırhlı da atış törenine katılmıştı²¹.

Geçit töreninin tamamlanmasının ardından Fransız Fevkalade Komiseri Defrance ile eşi elçilikte bir kabul töreni gerçekleştirmişti. Başta General

¹⁹ **İkdam**, 15 Temmuz 1335/1919, s.2; **Alemdar**, 15 Temmuz 1335/1919, s.1; **Zaman**, 15 Temmuz 1335/1919, s.2.

²⁰ **Sabah**, 15 Temmuz 1335/1919, s.2; **Alemdar**, 15 Temmuz 1335/1919, s.1.

²¹ **Sabah**, 15 Temmuz 1335/1919, s.2. Ayrıca bk. **Memleket**, 15 Temmuz 1335/1919, s.2.

Franchet d'Espérey olmak üzere Fransız ordusuna mensup subaylar ile diğer İtilaf Devletleri orduları erkânı elçiliğe giderek Fevkalade Komisere tebriklerini sunmuşlardı. Ayrıca Fransız milleti adına temsilci olarak gelen bir milletvekili konuşma yaparak tebriklerini iletmişti. Bu tebrike Fevkalade Komiser karşılık vermiş ve konuşmaların her ikisi de davetliler tarafından alkışlanmıştı²². Öğleden sonra saat beşte ise 122. Fırka bandosu ve Sipahi Alayı trampetlerinin katılımıyla Taksim Meydanı'nda spor eğlenceleri düzenlenmişti. Akşam saat dokuzda yine askerî bandonun katılımıyla bir fener alayı gerçekleştirilerek Şişli, Pangaltı ve Beyoğlu yoluyla Tünel'e kadar dolaşmış, saat onda Kızkulesi önünde havai fişekler atılıp ateşli oyunlar oynanmış ve ışıklandırılmış uçaklar İstanbul semalarında uçmuştu²³. Böylece Fransızlar İstanbul'daki ilk millî bayram kutlamalarını Gayrimüslimlerin de katılımıyla son derece gösterişli bir şekilde gerçekleştirmişlerdi.

Fransızların İstanbul'daki ilk millî bayram kutlamaları sırasında Rami Kışlası'nda 15 Temmuz günü bir olay yaşanmıştı. Bu kışlada bulunan Fransız askerî birliklerine mensup Cezayirli bir Müslüman asker tutukluken Fransız Millî Bayramı dolayısıyla tahliye edilmişti. Ancak bu asker, Rami köyünün Cuma Mahallesi'ndeki Bakkal Hasan Efendi'nin dükkânına giderek şeker alma bahanesiyle para çekmecesine saldırmıştı. Bunun üzerine güçlükle dışarıya çıkarılan asker, Hasan Efendi ile oğluna vurmaya kalkışmış ve mahalledeki birkaç evin kapısına taş atarak zarar vermeye çalışmıştı. Köy halkını korku içerisinde bırakan bu asker, yere düşerek kafasından yaralanmıştı. Kendisinin cinnet derecesinde hal ve hareketler göstermesi nedeniyle olay hemen Fransız subaylarına bildirilmiş ve askerin yakalanmasıyla halkın korkusu giderilmişti²⁴.

Fransızların İstanbul'daki ilk millî bayram kutlamalarından sonra İngiltere ile Fransa arasında işgal altındaki toprakların değişimine yönelik bir sözleşme imzalanmıştı. 15 Eylül 1919 tarihli bu sözleşmeye göre İngilizler, Musul'u almak kaydıyla daha önce işgal ettikleri Antep, Maraş, Urfa, Çukurova ve Suriye'yi Fransızlara bırakmışlardı. Bunun üzerine Fransızlar; Kilis, Urfa, Maraş ve Antep'e girmiş ve bu işgaller yerli halkın girişimiyle kurulan millî

²² **İkdam**, 15 Temmuz 1335/1919, s.2; **Alemdar**, 15 Temmuz 1335/1919, s.1. Ayrıca bk. **Zaman**, 15 Temmuz 1335/1919, s.2.

²³ **Alemdar**, 15 Temmuz 1335/1919, s.1; **Tasvir-i Efkâr**, 15 Temmuz 1335/1919, s.2; **Sabah**, 15 Temmuz 1335/1919, s.2; Sunata, **a.g.e.**, s.51.

²⁴ **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)**, Dâhiliye Asayiş Kalemî, 15/105, H-18-10-1337.

müfrezelerin saldırısına yol açmıştı. Bu süreçte Fransa, Suriye eski Yüksek Komiseri Georges Picot aracılığıyla 7 Aralık 1919'da Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa'yla bir görüşme gerçekleştirmişti. Yarı resmî bir nitelik taşıyan bu görüşme olumlu sonuçlanmasa da Türk-Fransız ilişkilerinin geleceği açısından önemliydi²⁵.

1.1. Kutlamalar Üzerinden Siyasi Değerlendirmeler

İstanbul'daki ilk Fransız Millî Bayramı kutlamalarına yönelik siyasi değerlendirmeler sansürün de etkisiyle Fransız işgallerine yönelik bir protestoya yol açmamış ve ağırlıklı olarak Fransız İhtilali'ne vurgu yapılmıştır. Bu değerlendirmelerde bir taraftan Fransız İhtilali'nin tarihçesi özetlenirken diğer taraftan ihtilalin getirdiği fikir ve kazanımlar irdelenmiş ayrıca ihtilalin Türk-Fransız ilişkilerine etkisine dair çeşitli saptamalar yapılmıştır. Bu arada Osmanlı Devleti'nin millî bayramı olan 10 Temmuz Bayramı²⁶ üzerinden de bazı yorumlarda bulunulmuştur.

Fransız İhtilali'nin tarihçesinden söz edilirken bu ihtilalin, 14 Temmuz 1789'da Bastille'nin ele geçirilmesiyle kuvvet ve yaygınlık kazandığı vurgulanmıştır. Bastille'nin ele geçirilişi, eski devri sona erdirmesinin yanı sıra Kral XVI. Louis'inin de tahttan ayrılmasına neden olacaktı. Bu çerçevede ihtilalin önemi şu satırla ortaya konmuştu: “Fransızların bu tarihi unutmadıkları kadar var! O ihtilal-i kebir ki bir inkılab-ı mesudun hûn-în [kanlı] ve âteşîn [ateşli] bir mevlididir²⁷.”

²⁵ Bige Sükan, “Millî Mücadele Döneminde Türk-Fransız İlişkileri”, **Atatürk Ansiklopedisi**, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/milli-mucadele-doneminde-turk-fransiz-iliskileri/>, Erişim Tarihi: 11.06.2022.

²⁶ 10 Temmuz Bayramı, İkinci Meşrutiyet'in ilanını kutlamak amacıyla 8 Temmuz 1909'da kabul edilmişti. Bu bayram 1909-1918 yılları arasında tüm yurttan kutlanmasına karşın, yaşanan olağanüstü ortam nedeniyle 1919-1922 yılları arasında İstanbul'da kutlamalar yasaklanmıştı. Buna karşılık aynı dönemde Millî Mücadele'yi yürütenlerin etkin olduğu Erzurum, Sivas, Ankara başta olmak üzere Anadolu'daki birçok yerde kutlamalar gerçekleştirilmişti. Bu bayram, 1923 yılında tüm yurttan tekrar kutlanmış, ancak 1924 yılından itibaren resmî daireler tatil edilmesine karşın herhangi bir devlet töreni yapılmamış ve 27 Mayıs 1935 tarihinde kabul edilen “Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanunu”nda yer verilmeyerek sona ermişti. Bu konuda geniş bilgi için bk. Serkan Tuna, **Her Devrin Bayramı Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Meşrutiyet Bayramı (1909-1935)**, Derlem Yayınları, İstanbul 2010, s.18-245. Ayrıca bk. Bolat, **a.g.e.**, s.24-28, 33-35.

²⁷ Mim. Rı, “14 Temmuz Efrenci”, **İleri**, 14 Temmuz 1335/1919, s.1. Fransız halkı, 14 Temmuz 1789'da siyasi tutukluların bulunduğu Bastille Hapishanesi'ni zapt ederek ihtilali başlatmıştı. Bk. İsmail Soysal, **Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802)**, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s.83.

Fransız İhtilali'nin kazanımları üzerinde durulurken öncelikle bu ihtilal sayesinde toplumun zorba ve zalim hükümdarların tahakkümünden kurtulduğu vurgulanmıştı. İhtilale kadar bir hükümdara itaat etmek zorunda kalan insanlar “Fransa İhtilal-i Kebiri”yle hürriyetlerini, benliklerini ve insanlıklarını anlamışlardı. Aynı zamanda hürriyet ve eşitlik çerçevesinde devlet görevlerini yürütenlere hak ve görevleri tanıtarak toplumların gelişmesi sağlanmıştı²⁸. Fransız İhtilali'nin kazanımlarından bir diğeri İnsan Hakları Beyannamesi'ydi. Bu beyannamenin, siyaset dünyasının “İncili” konumunda olduğu belirtildiği gibi toplumlara ümit aşıladığı da vurgulanmıştı. Türkler üzerinde de büyük bir etkiye yol açan bu beyanname, meşrutî sisteme yönelik tartışmalarda düşünceleri aydınlatan önemli bir yol gösterici olmuştu. İhtilalin önemi vurgulanırken üzerinde durulan başka bir konu bunun evrenselliğiydi. Zira ihtilalin hür düşünceleri sadece Fransızları etkilemeyip Napoléon aracılığıyla birçok yere yayılmış ve kısmen Fransızların lehine de olsa Avrupa milletlerinin ayaklanmasına neden olmuştu. Böylece ihtilal Fransa sınırları içerisinde kalmayarak, önce tüm Avrupa'yı ardından Türkleri de içerisine alacak şekilde tüm dünyayı etkilemişti²⁹. Bundan dolayı insanlık için bir barış dönemi açan bu “kanlı ihtilal”, sadece Fransızların değil bütün insanların ortak bayramıydı³⁰.

Fransız İhtilali bağlamında Türk toplumuna yönelik de bir saptamada bulunulmuştu. Buna göre siyasi açıdan hürriyete tamamen sahip olmak Türklerin önündeki en önemli meseleydi³¹. Konunun ele alındığı bir başka yön ise Türk-Fransız ilişkileri noktasındaydı. Buna göre Fransa'nın, Türk milletini “hukuk-i beşer”den mahrum bırakmak istemeyeceği ümit ediliyordu. Bunun gerisinde, Türk milletinin izlediği yolun hukuk-i beşerin kutsal değerlerine dayanmış olması yatmaktaydı³². Osmanlı Devleti'nin millî bayramı olan 10 Temmuz Bayramı üzerinden bir değerlendirme yapan Refi' Cevad [Ulunay], Fransızların 14 Temmuz Bayramı'nı İstanbul'da “coşkulu” bir şekilde kutlamasına değinmiş ve 10 Temmuz Bayramı'nın kutlanamayışından duyduğu üzüntüyü, isim vermeden İttihat ve Terakki yönetimini de eleştirerek şu satırlarla ortaya koymuştu:

²⁸ **Sabah**, 14 Temmuz 1335/1919, s.3.

²⁹ Mim. Rı, “14 Temmuz Efrencî”, **İleri**, 14 Temmuz 1335/1919, s.1.

³⁰ **Sabah**, 14 Temmuz 1335/1919, s.3.

³¹ Mim. Rı, “14 Temmuz Efrencî”, **İleri**, 14 Temmuz 1335/1919, s.1.

³² **Sabah**, 14 Temmuz 1335/1919, s.3.

“Geçen gün on dört temmuzda misafirlerimizin payitahtımızda yaptıkları tezahüratı gördükçe ağzımızın suyu aktı. Bugünkü sönlük bayramımızla onu mukayese eyledik.

Hiçbir hiss-i teneffu' ile hareket etmeyerek sadece devletin, milletin menfaatini düşünen hakiki vatanperverlerimiz olsaydı ve biz de hiç olmazsa bu harpte bitaraf kalsaydık hürriyet bayramımız böyle cenaze çıkmış hane tavrını mı alırdı?³³”

II. İstanbul'un Resmî İşgalinden Sonraki İlk Kutlamalar

İtilaf Devletleri, Türk milletine bir gözdağı vermek ve hazırlanan barış antlaşmasının uygulanabilmesini sağlamak amacıyla 16 Mart 1920'de İstanbul'u resmen işgal etmiş ve böylece 13 Kasım 1918'den beri devam eden askerî denetim resmî işgale dönüşmüştü³⁴. Bu gelişmenin ardından, İtilaf Devletleri İstanbul'un yönetiminde daha etkin bir konuma gelmiş ve Fransız ve İngilizler bayram kutlamalarının yoğun bir şekilde gerçekleştirildiği bölgelerde denetim kurmuşlardı³⁵. Dolayısıyla şehirdeki ikinci Fransız Millî Bayramı kutlamaları oldukça çalkantılı bir siyasi ortamda yapılmıştı. İstanbul'un resmî işgali dışında Fransızlarla yaşanan gelişmeler de olumsuz nitelik taşımaktaydı. Bu bağlamda Fransızlar, 11-12 Şubat 1920'de Maraş'tan, 11 Nisan'da Urfa'dan çekilmek zorunda kalmış, Antep'teki Türk direnişi karşısında da ciddi kayıp vermişlerdi³⁶. Bu süreçte Fransızlar, 1920 yılı içerisinde Mustafa Kemal Paşa'yla birkaç kez daha görüşmek istemişlerse de bundan bir sonuç alamamışlardı. Buna karşın Güney Cephesi'ndeki çatışmalar nedeniyle zor duruma düşen Fransa ile TBMM Hükûmeti arasında 23 Mayıs 1920'de, 29 Mayıs gecesinden itibaren geçerli olacak 20 günlük bir mütareke imzalanmıştı. Ancak Fransızların mütareke koşullarına uymayarak, 8 Haziran'da Zonguldak Ereğlisi'ne asker çıkarıp kömür havzasını işgal etmesi

³³ Refi' Cevad, “Hürriyet Bayramı”, **Alemdar**, 24 Temmuz 1335/1919, s.1.

³⁴ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi II, Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne**, 2. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara 1998, s.98, 104; Abdurrahman Bozkurt, “İstanbul'da İşgal Yönetimi”, **100. Yılında İstanbul'un İşgal Günleri**, 3. Baskı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul 2021, s.132.

³⁵ Criss, **a.g.e.**, s.87-88.

³⁶ Bige Sükan, “Millî Mücadele Döneminde Türk-Fransız İlişkileri”, **90. Yılında Millî Mücadele Sempozyumları, Bildiriler**, Yay. Haz. H. Aytuğ Tokur, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2011, s.160.

üzerine Mustafa Kemal Paşa, General Gouraud'a 18 Haziran gece yarısında mütarekenin uzatılmayıp son bulacağını bildirmişti³⁷.

Bu olumsuz gelişmelerin yarattığı ortamda 14 Temmuz Millî Bayram kutlamaları devam etmişti. Bu çerçevede 1920 yılı tören programına göre 13 Temmuz akşamı saat dokuzda Harbiye'den Tünel'e kadar bir fener alayı düzenlenecekti. Şark Ordusu Başkumandan Vekili General Nayral de Bourgon tarafından Fransız askerî birliklerine, Taksim Meydanı'nda 14 Temmuz sabahı saat sekiz buçukta bir geçit töreni yaptırılacaktı³⁸. Bu sırada Fransız Tayyare Karargâhına mensup uçaklar İstanbul, Beyoğlu ve Taksim üzerinden küçük Fransız bayrakları atacaktı. Bu bayraklardan bazıları, katılımcılara Ayastefanos, İstanbul, Boğaziçi, Karadeniz ve Haliç semalarında ücretsiz uçuş hakkı sağlayan bilet yerine geçecekti. Dolayısıyla bu bayrakların toplanıp dikkatle incelenmesi gerektiği tavsiye ediliyordu³⁹. Geçit töreninin ardından Fransız elçiliğinde öğleden sonra bir kabul töreni yapılacak ve saat beşte ise Taksim Meydanı'nda boks ve atlama yarışlarının yer aldığı spor eğlenceleri düzenleneceği gibi çeşitli oyunlar da oynanacaktı⁴⁰.

Hazırlanan programa uygun bir şekilde 13 Temmuz gecesi saat dokuzda Harbiye'den Tünel'e kadar olan cadde üzerinde Fransız askerî birlikleri ve okul öğrencileri tarafından büyük bir fener alayı düzenlenmişti⁴¹. Buna yönelik bir değerlendirmede, Beyoğlu Caddesi'nin eşi ve benzeri olmayan bir görünüm sergilediği ifade edilmişti⁴².

Tören nedeniyle İstanbul'da Fransızların işgal ettiği mülki ve askerî binalar ile Beyoğlu'ndaki birçok ticarethane Fransız Millî Bayramı'nı kutlamak için 14 Temmuz günü bayraklarla donatılmıştı. Aynı şekilde Harbiye'den Tünel'e

³⁷ Salâhi R. Sonyel, "Kurtuluş Savaşı Günlerinde Batı Siyasamız (Nisan 1920-Mart 1921)", **Bellekten**, Cilt XLV/1, S 177, Ankara 1981, s.329-331, 333; İsmail Soysal, "Türk-Fransız Siyasal İlişkileri (1921-1984)", **Bellekten**, C XLVII, S 188'den ayrı basım, Ankara 1984, s.963; Biçe Yavuz, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri: Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994, s.87-89.

³⁸ **Tercüman-ı Hakikat**, 13 Temmuz 1336/1920, s.2; **Peyam-ı Sabah**, 13 Temmuz 1336/1920, s.2; **İleri**, 14 Temmuz 1336/1920, s.2.

³⁹ **Dersaadet**, 13 Temmuz 1336/1920, s.1; **Alemdar**, 13 Temmuz 1336/1920, s.3; **Peyam-ı Sabah**, 13 Temmuz 1336/1920, s.2.

⁴⁰ **Peyam-ı Sabah**, 13 Temmuz 1336/1920, s.2; **Tercüman-ı Hakikat**, 13 Temmuz 1336/1920, s.2; **Alemdar**, 14 Temmuz 1336/1920, s.3; **İleri**, 14 Temmuz 1336/1920, s.2.

⁴¹ **Alemdar**, 14 Temmuz 1336/1920, s.3; **Peyam-ı Sabah**, 14 Temmuz 1336/1920, s.1; **Alemdar**, 15 Temmuz 1336/1920, s.3.

⁴² **Peyam-ı Sabah**, 14 Temmuz 1336/1920, s.1.

kadar uzanan caddenin her iki tarafına Fransız ve İtilaf Devletleri bayrakları asılmıştı. Kalabalık bir kitle 14 Temmuz sabahı erkenden Taksim'e doğru gitmeye başlamıştı. Etraftaki caddelerde de bir izdiham söz konusu olduğu için tramvay ulaşımına ara verilmişti. Bu çerçevede Eminönü-Bebek ve Harbiye-Fatih tramvay hattına geçici olarak ara verilirken Bebek tramvaylarının ise Tophane'ye kadar seferi zorunlu tutulmuştu⁴³. Halkın bu geçit törenine olan ilgisine yönelik değerlendirmelerde, Beyoğlu Caddesi'nin bu izdihamdan dolayı "dalgalı bir deniz manzarası" şeklinde görüldüğü vurgulanmıştı⁴⁴.

Kutlamalar kapsamındaki önemli bir etkinlik de General Nayral de Bourgon'un huzurunda Fransız askerî birlikleri tarafından Taksim Meydanı'nda gerçekleştirilen büyük geçit töreniydi⁴⁵. Bu tören için Taksim Meydanı'nın ortasına üç tribün inşa edilmişti. Bunlardan ortadaki tribün süslü olup üzeri kapatılmıştı. Bu tribünde Fransız Fevkalade Komiseri Defrance ve diğer İtilaf Devletleri Komiserleriyle Rum Patrik Vekili ve Hahambaşı bulunmaktaydı. Tribünlerin sağında ve solunda çeşitli okulların öğrencileri bayraklarıyla yerlerini almışlardı. İçerisinde Cezayir ve Fas askerlerinin de yer aldığı Fransız askerî birlikleri bu tribünlerin önünden geçmişlerdi. Geçit törenine katılan bu birlikler halk tarafından alkışlanmış ve özellikle çalgılarını çalarak geçen Fas sipahileri oldukça takdir görmüştü. Askerî birliklerden sonra tanklar da bir geçit töreni yapmış ve tanklardan sonra geçen izciler ise tören yerinde bulunanlar üzerinde büyük bir etki yaratmıştı⁴⁶. Geçit töreni sırasında, Ayastefanos'tan hareket eden altı Fransız uçağı Taksim üzerine gelip alçaktan uçarak küçük Fransız bayrakları atmıştı⁴⁷.

Geçit töreni sona erdikten sonra saat yarımında Fransız elçiliğinde, Fransız Fevkalade Komiseri Defrance tarafından bir kabul töreni gerçekleştirilmişti.

⁴³ **Akşam**, 14 Temmuz 1336/1920, s.2; **Tercüman-ı Hakikat**, 14 Temmuz 1336/1920, s.2; **İkdam**, 15 Temmuz 1336/1920, s.1; **Peyam-ı Sabah**, 15 Temmuz 1336/1920, s.2; **Alemdar**, 15 Temmuz 1336/1920, s.3.

⁴⁴ **Tercüman-ı Hakikat**, 14 Temmuz 1336/1920, s.2; **Alemdar**, 15 Temmuz 1336/1920, s.3.
⁴⁵ **Tercüman-ı Hakikat**, 14 Temmuz 1336/1920, s.2; **Alemdar**, 15 Temmuz 1336/1920, s.3; **İleri**, 15 Temmuz 1336/1920, s.2; **Dersaadet**, 15 Temmuz 1336/1920, s.2; **Peyam-ı Sabah**, 15 Temmuz 1336/1920, s.2.

⁴⁶ **Alemdar**, 15 Temmuz 1336/1920, s.3; **İkdam**, 15 Temmuz 1336/1920, s.1.

⁴⁷ **Tercüman-ı Hakikat**, 14 Temmuz 1336/1920, s.2; **İleri**, 15 Temmuz 1336/1920, s.2; **Peyam-ı Sabah**, 15 Temmuz 1336/1920, s.2; **Alemdar**, 15 Temmuz 1336/1920, s.3; **Dersaadet**, 15 Temmuz 1336/1920, s.2. *Akşam* gazetesine göre Ayastefanos'taki Tayyare Karargâhından üç uçak kalkmıştı. Bk. **Akşam**, 14 Temmuz 1336/1920, s.2.

Bu törene Fransız subay ve tebaasının yanı sıra İstanbul'da oturan bütün Fransız ileri gelenleri de katılmıştı. Burada birçok konuşma yapılmış ve bunlardan İstanbul'daki Fransız tebaası adına yapılan konuşmaya Defrance tarafından bir karşılık verilmişti⁴⁸. Defrance konuşmasında, "14 Temmuz'un yalnız Fransa için değil belki bütün beşeriyet için mübeccel bir yevm-i mesut olduğunu" kaydetmişti⁴⁹. Aynı günün akşamı ise Union Française'de "muhteşem bir ziyafet" düzenlenmişti⁵⁰. Böylece Fransızlar bayram kutlamalarına, İstanbul'un resmî işgalinden sonra da gösterişli bir şekilde devam etmişlerdi.

II.1. Kutlamalar Üzerinden Siyasi Değerlendirmeler

1920 yılındaki Fransız Millî Bayramı kutlamaları sırasında da çeşitli tarihî ve siyasi değerlendirmelerde bulunulmuştu. Bu çerçevede Fransız İhtilali'nin tarihçesi ve dünya üzerindeki etkilerinden söz edilen bir yazıda, Fransız milletinin despot bir krala karşı ayaklandığı ve İnsan Hakları Beyannamesi'ni yayınladığı belirtilmişti. Bu ihtilal kısa zaman içerisinde tüm dünyayı etkisi altına aldığı gibi 20. yüzyıl medeniyeti de bu inkılaptan doğmuştu. Bu nedenle 14 Temmuz Millî Bayramı, sadece Fransa ve Fransızların değil bütün medeni ülkelerin ortak bayramıydı. Dolayısıyla vatan ve insanlık sevgisini Fransızlara borçlu olan "asil Türk kavmi"nin de bu hürriyet bayramına sessiz bir şekilde katılması söz konusuydu. Diğer yandan Pierre Loti'nin de ülkesi olan Fransa, Mondros Mütarekesi'nin ağır şartlarını ilk anlayan devlet olduğu gibi gerek basını gerekse aydınlarıyla Türklere karşı olumlu yaklaşan bir ülke konumundaydı. Ayrıca Türkler Fransa'ya tarihsel olayları da içeren geleneksel bir bağla bağlıydı. Bu bağlardan en güçlüsünü, 14 Temmuz Millî Bayramı'nda da dile getirilen hürriyet fikrinin oluşturduğu öne sürülürken, mevcut olumsuz koşulların ortadan kalkarak iki milletin "kardeş" olarak "kucaklaşması" dileğinde bulunulmuştu⁵¹. Bunun yanı sıra bu "muazzam hürriyet bayramını" kutlayanların sadece Fransızlar olmadığı vurgulanmış ve

⁴⁸ **Akşam**, 14 Temmuz 1336/1920, s.2; **Alemdar**, 15 Temmuz 1336/1920, s.3; **Peyam-ı Sabah**, 15 Temmuz 1336/1920, s.2; **İkdam**, 15 Temmuz 1336/1920, s.1.

⁴⁹ **Alemdar**, 15 Temmuz 1336/1920, s.3.

⁵⁰ **Peyam-ı Sabah**, 15 Temmuz 1336/1920, s.2. Union Française, Alexandre Vallauray tarafından 1896'da tasarlanıp Beyoğlu ilçesinde Tepebaşı'nda inşa edilmiştir. Union Française, 19. yüzyılın sonunda İstanbul'da önemli bir toplumsal grup olan Fransız kolonisi için lokal olarak yapılmış ve aynı zamanda bir sanat ve kültür merkezi işlevini görmüştür. Bk. Afife Batur, "Union Française", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Cilt 7, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı'nın Ortak Yayını, İstanbul 1994, s.324.

⁵¹ Dersaadet, "14 Temmuz", **Dersaadet**, 14 Temmuz 1336/1920, s.1.

Fransız İhtilali ile bu ihtilalin bir kazanımı olan 14 Temmuz Millî Bayramı'nın önemi şu sözlerle ortaya konmuştu:

“Bugün hürriyete, serbestîye âşık bütün akvam-ı cihanın heyecan ve ibtihâcla [sevinçle] tebcil eyledikleri [yücelttikleri] bir îd-i müsterektir. Çünkü Fransız İhtilal-i Kebirinde kanlarını döken büyük insanlar, yalnız memleketlerinde istibdadı yıkmak için çalışmamışlar, hürriyete, serbestîye teşne [susamış] bütün milletler için yeni bir çığır, yeni bir devre-i hayat ve serbestî açmışlardır. İşte bu nokta-i nazardandır ki 14 Temmuz Bayramı'nın manası, ehemmiyeti pek derin, pek büyüktür.⁵²”

Fransız İhtilali'nin kazanımları arasında öncelikle hürriyet, adalet ve eşitlik ilkelerini saymak gerekiyordu. Fransa'da gerçek bir meşrutiyetin hâkim olduğunu öne süren bir düşünceye göre bu tür ülkelerde hürriyet, adalet ve eşitlik ilkeleri ön plana çıkmaktaydı. 14 Temmuz'da hürriyetini kutlayan Fransa'da bu üç ilke, kanunların içerisinde saklı kalmayarak hükûmet işlerinin her aşamasına girip nüfuz etmişti. Gerçek meşrutiyetin geçerli olduğu ülkelerde bireysel hürriyetler hükûmetin güvencesi altındaydı. Nitekim Fransız hürriyeti de hürriyetlerin temel kaynağıydı ve bu hürriyet, birçok millete örnek olduğu gibi buradan yayılan hür düşünceler, diğer ülkelerdeki insanların “istibdat boyunduruğunu” atmalarını ve “esaret zincirlerini” kırmalarını sağlamıştı. Böylece her millet kısa bir süre içerisinde meşrutiyetin nimetlerinden faydalanabilmişti. Yine bu hür düşünce sayesinde her millet kendi yazgısına hâkim olabilmiş ve milliyet esasıyla birliğini sağlayabilmişti. Bu bağlamda Türkiye'de meşruti kuralların uygulanması halinde Türk milletinin medeni vasıflarının tüm dünyaca anlaşılıp takdir edilebileceği düşünülüyordu. Bu sayede insanlar hürriyetin sağladığı “saadetten” zevk alabileceklerdi. Ancak bunun için de öncelikle, Türk milletinin hürriyet ve istiklalini güvence altına alması gerekmektedir. Zira siyasi ve iktisadi açılardan bağımsız olmayan bir Türkiye'nin ilerleyebilmesi ve medeniyet yolunda önemli adımlar atabilmesi mümkün değildi. Ancak Türklerin yazgısının söz konusu olduğu bir dönemde, “eski dost” Fransızların Türk milletinin de hürriyete ihtiyacı olduğunu anlamaları gerekmektedir.⁵³

III. İşgalden Sonra Kutlamalar Devam Ediyor: 1921-1922 Yılı Kutlamaları

⁵² **Peyam-ı Sabah**, 14 Temmuz 1336/1920, s.1.

⁵³ **İleri**, 14 Temmuz 1336/1920, s.1.

Türk ordusunun Birinci İnönü Savaşı'nda başarılı olması üzerine İtilaf Devletleri, Sevr Barış Antlaşması'nda bazı değişiklikler yapmayı gerekli görerek, 21 Şubat ile 12 Mart 1921 tarihleri arasında Londra Konferansı'nı düzenlemişlerdi. Bu konferansa İstanbul heyetiyle birlikte Ankara'dan Dışişleri Bakanı Bekir Sami (Kunduh) Bey başkanlığında gelen bir heyet de katılmıştı. Konferansın sonunda Bekir Sami Bey, Fransız Başbakanı Briand ile “politik, askerî, ekonomik nitelikte ve Türkiye-Suriye sınırını saptayan” bir anlaşma imzalamasına karşın bu anlaşma Misak-ı Milli'ye aykırı olması nedeniyle TBMM tarafından onaylanmamıştı. Ancak Fransızların, ikili görüşmelerin yeniden başlatılması konusunda Mustafa Kemal Paşa'ya başvurmaları üzerine Bekir Sami-Briand Anlaşması metni Misak-ı Milli'ye uygun bir şekilde düzenlenerek, yeni Türk önerileri 18 Mayıs 1921'de Fransızlara iletilmişti. Türk ordusunun İkinci İnönü Savaşı'ndaki başarısı üzerine de Fransa, Ankara ile uzlaşmaya karar vermişti. Bu kapsamda TBMM hükûmetinin gönderdiği yeni anlaşma taslağını görüşmek için Senato Dışişleri Komisyonu Başkanı ve eski Bakan Franklin Bouillon Ankara'ya gönderilmişti. 13 Haziran 1921'de başlayan görüşmelerde Franklin Bouillon, Sevr Barış Antlaşması ile Bekir Sami-Briand Anlaşması'nın temel alınmasını önerirken, Mustafa Kemal Paşa ise Misak-ı Milli'de yer alan ilkelerde ısrar etmişti. Bu bağlamda Franklin Bouillon, kendisine 21 Haziran'da yarı resmî olarak önerilen yeni anlaşma taslağı hakkında Fransız hükûmetinin düşüncesini almak istediğinden görüşmelere ara verilmişti⁵⁴. Bu süreçte Yunanlıların 10 Temmuz'daki taarruzuyla başlayan Kütahya-Eskişehir Savaşları gerçekleşmiş ve Türk ordusu 25 Temmuz'da Sakarya'nın doğusuna çekilmişti⁵⁵.

Askerî ve siyasi gelişmelerin yaşandığı bu sırada İstanbul'da Fransız Millî Bayramı'nın 1921 yılı kutlamaları için daha önceki yıllarda olduğu gibi kapsamlı hazırlıklar yapıldığı göze çarpmaktaydı. Bu çerçevede İstanbul'daki Fransız askerî kuruluşlarında, büyük bir hazırlık yapıldığı gibi İstanbul civarındaki binalar da elektrik tesisatıyla donatılmıştı⁵⁶. 13 Temmuz 1921 akşamı saat sekiz buçuktan itibaren elektrikle aydınlatılmış olan limandaki bütün Fransız savaş gemileri ile genel karargâhı 14 Temmuz akşamı da

⁵⁴ Sükan, a.g.m., s.161-163.

⁵⁵ Yahya Akyüz, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1975, s.191-193; Turan, **Türk Devrim Tarihi II**, s.220, 249-250.

⁵⁶ **İleri**, 13 Temmuz 1337/1921, s.2.

aydınlatılacaktı. Aynı akşam Fransız Fevkalade Komiseri General Pellé tarafından bir ziyafet verilecekti⁵⁷. Ulaşım konusundaki düzenlemeye göre de Beyoğlu bölgesindeki tramvaylar sabah saat on bire kadar işlemecekti. Böylece İstanbul'da “parlak” bir tören için gerekli tüm hazırlıklar tamamlanmıştı⁵⁸. Tören programına göre 14 Temmuz sabahı saat sekiz buçukta, içinde Tunus, Senegal ve Fas alaylarının da bulunduğu Fransız askerî birlikleri tarafından Taksim Meydanı'nda Fransız İşgal Kuvvetleri Kumandanı General Charpy'nin önünde bir geçit töreni yapılacaktı. Tören sırasında Taksim üzerinde uçaklar uçacak ve General Charpy'nin Fransız askerlerini teftişinin ardından nişanlar verilecekti⁵⁹. Beyoğlu'ndaki Fransız elçiliğinde sabah saat on buçukta Fransız Fevkalade Komiseri General Pellé tarafından bir kabul töreni gerçekleştirilecek ve General Pellé ile eşi İstanbul'da bulunan Fransız ileri gelenlerinin tebriklerini kabul edecekti⁶⁰. Aynı günün gecesi saat dokuza çeyrek kala Taksim Meydanı'ndan Bayezid'e kadar bir fener alayı düzenlenecekti. Bu alayla hareket edecek olan askerî bando tarafından Fransız elçiliğinde ve genel karargâhında müzikler çalınacaktı⁶¹.

Fransız Millî Bayramı etkinliklerinden bir diğeri de tiyatro oyunuydu. 14 Temmuz 1921'de Burhaneddin Bey Temsil Heyeti tarafından askerî bandonun katılımıyla Napoléon Bonaparte isimli 4 perdelik bir oyun Şehzadebaşı'ndaki Millet Tiyatrosu'nda sergilenecekti. Giriş ücretinin 5, koltuk ücretinin 20, loca ücretinin ise 100 kuruş olarak belirlendiği oyun, kadın ve erkekler için sabah ve akşam olmak üzere iki kez sahneye konacaktı. Aynı oyun, Beykoz Parkı Gazinosu'nun tiyatrosunda 15 Temmuz sabahı bir kez daha oynanacaktı. Son olarak, Kadıköy'deki Kuşdili Tiyatrosu'nda 16 Temmuz sabahı ile akşamında iki kez daha sergilenecekti. Bu oyuna

⁵⁷ **Peyam-ı Sabah**, 14 Temmuz 1337/1921, s.3; **Tercüman-ı Hakikat**, 14 Temmuz 1337/1921, s.2.

⁵⁸ **Akşam**, 13 Temmuz 1337/1921, s.2; **İleri**, 14 Temmuz 1337/1921, s.3; **Vakit**, 14 Temmuz 1337/1921, s.2.

⁵⁹ **Akşam**, 13 Temmuz 1337/1921, s.2; **Vakit**, 14 Temmuz 1337/1921, s.2; **İkdam**, 14 Temmuz 1337/1921, s.2; **Peyam-ı Sabah**, 14 Temmuz 1337/1921, s.3; **Tevhid-i Efkâr**, 14 Temmuz 1337/1921, s.3. İkdam gazetesinde geçit töreninin saat sekizi yirmi geçe yapılacağı yazılmaktadır. Bk. **İkdam**, 14 Temmuz 1337/1921, s.2.

⁶⁰ **Peyam-ı Sabah**, 12 Temmuz 1337/1921, s.3; **Tevhid-i Efkâr**, 13 Temmuz 1337/1921, s.4.

⁶¹ **İkdam**, 14 Temmuz 1337/1921, s.2; **Tevhid-i Efkâr**, 14 Temmuz 1337/1921, s.3.

gelinebilmesi için İstanbul'un her yerine vapur ve tramvay seferleri konulmuştu⁶².

Hazırlanan programa uygun bir şekilde 13 Temmuz akşamı Fransız askerlerinden oluşan bir grup bandolarıyla birlikte bir fener alayı gerçekleştirmişti. Bu alay Taksim Meydanı'ndan hareketle Beyoğlu Caddesi'ni takip edip Tünel'e gelmiş ve oradan geçip Karanfil, Kabristan ve Şişhane Sokaklarını dolaşarak tramvay yolundan Harbiye Nezaretine ulaşmıştı. Bunun yanı sıra alay; Taksim Meydanı, Fransız Elçiliği, Ayasofya Meydanı, Fransız Genel Karargâhı ve Harbiye Nezareti Meydanı'nda durmuş ve bu yerlerde bando müzikler çalmıştı⁶³.

Kutlamalar çerçevesinde ilk önce, saat sekiz buçukta Fransız İşgal Kuvvetleri Kumandanı General Charpy maiyetindeki subayların yanı sıra Fas süvarilerinin de bulunduğu ve Fransız millî marşının çalındığı bir ortamda geçit töreninin yapılacağı yere gelmişti. Kendisi, burada bulunan askerleri uzun süre teftiş ettikten sonra görevleri sırasında gösterdikleri üstün çalışmalarından dolayı Fransız Cumhurbaşkanı adına çeşitli subay ve kişileri nişan ve madalyalarla ödüllendirmişti. Sonrasında General Charpy tarafından kara ve deniz kuvvetlerinden oluşan Fransız askerî birliklerine Taksim Meydanı'nda bir geçit töreni yaptırılmıştı⁶⁴. Tören yerindeki kalabalığa yönelik bir izlenimde, daha sabahleyin erkenden tören yerinin seyirciler tarafından doldurulduğu ve burasının âdeta bir "mahşer halini" aldığı vurgulanmıştı⁶⁵.

Tunus ve Fas askerlerinin de yer aldığı Fransız askerî birlikleriyle zırhlı otomobiller ve tanklar, Fransız bayrağının altında duran General Charpy'yi selamlayarak birer birer geçmişlerdi. Geçit töreni için gelen davetliler arasında Fransız Fevkalade Komiseri General Pellé ile diğer İtilaf Devletleri Fevkalade Komiserleri, askerî erkânı ve yabancı devlet elçileri de yer almaktaydı. Saat sekiz buçukta başlayan tören on buçukta sona ermişti⁶⁶. Geçit töreninden

⁶² **İkdam**, 10 Temmuz 1337/1921, s.4; **Peyam-ı Sabah**, 12 Temmuz 1337/1921, s.4; **Peyam-ı Sabah**, 13 Temmuz 1337/1921, s.4.

⁶³ **Peyam-ı Sabah**, 14 Temmuz 1337/1921, s.3.

⁶⁴ **Tercüman-ı Hakikat**, 14 Temmuz 1337/1921, s.2; **İkdam**, 15 Temmuz 1337/1921, s.2; **Tevhid-i Efkâr**, 15 Temmuz 1337/1921, s.4; **Peyam-ı Sabah**, 15 Temmuz 1337/1921, s.3; **İleri**, 15 Temmuz 1337/1921, s.4.

⁶⁵ **İkdam**, 15 Temmuz 1337/1921, s.2.

⁶⁶ **Akşam**, 14 Temmuz 1337/1921, s.2; **Peyam-ı Sabah**, 15 Temmuz 1337/1921, s.3. *İkdam* gazetesine göre tören saat onda sona ermişti. Bk. **İkdam**, 15 Temmuz 1337/1921, s.2.

sonra Fransız elçiliğinde bir kabul töreni yapılmış ve İstanbul'da oturan Fransız ileri gelenleri General Pellé'ye tebriklerini sunmuşlardı. Bu sırada İstanbul'da bulunan Fransızlar adına yapılan bir konuşmaya cevap veren General Pellé, sözü yabancı ülkelerde yaşayan Fransızların görevlerine getirmiş ve özellikle Doğu'da yaşayan Fransızların, "Fransa'nın sefirleri" olduğunu vurgulamıştı⁶⁷. Bundan dolayı bu "şeref", bütün Fransızların üzerine bazı görevler yüklemekteydi. General Pellé, sözlerinin devamında bu görevleri şu şekilde açıklamıştı:

"... Bunlar o vazifelerdir ki, içinde yaşadığımız millet hakkında, hayırhahlık ve - daha iyi bir kelime bulamıyorum - şefkat ile meşbu, yüksek ve tam bir nezaketin icrasını müstelzim olmaktadır. Her ne kadar bu millet, muharebe esnasında bizim düşmanlarımız tarafında bulunmuş ise de, ve her ne kadar bu millet ile bizim aramızda resmen sulh mevcut değil ise de, unutmayalım ki biz o millete, asırlık bir sa'y-i müşterek [ortak çalışma] ile ve hakiki bir dostluk ile merbut bulunmaktayız.

Size şunu da söylemek isterim: "Galibin hukuku" vardır. Fakat bu hukuku tatbik ve icra etmek ancak, hükümetimize ve onun mümessillerine aittir. "Galibin vazâifi" dahi vardır. Bu vazâif ise, bizden her birinin üzerine terakkub eder. Fransızlar, kendi tarihlerinin cereyan-ı hadisâtı içinde, o vazifeleri tatbik ve icra hususunda birçok vesilelere tesadüf ettikleri için, mezkûr vazifeleri pek ala tanırırlar. Biz dahi o vazifeleri, dünkü düşmanlarımız hakkında tatbik ve icra edelim. O vazifelere de: Hakka riayet, ihtimâm-kâr-âne adalet, civanmertlik namları verilir⁶⁸."

General Pellé'nin bu açıklamasından yola çıkılarak kendisinin Türklere karşı beslediği iyilikseverlik ve dostluk duygularında tamamen samimi olduğu belirtilmişti. Zira General bu konuşmasını "tam bir Fransız muhitinde" ve "resmî ve millî Türkiye'nin mümessillerinin" bulunmadığı bir ortamda yapmıştı. Bundan dolayı bu sözler her türlü gösterişten uzak ve tamamen içtendi. Ayrıca kendisinin, Fransa'nın Türklere ve Türkiye'ye "asırlık bir sa'y-i müşterek ile ve hakiki bir dostluk ile merbut bulunmasını" resmî bir şekilde ifade etmesi Türkler adına önemli bir güvenceydi. Nitekim kendisi, ülke içerisinde yaşayan Fransızlara vermiş olduğu öğüt ve görevlerde de

⁶⁷ **Tevhid-i Efkâr**, 15 Temmuz 1337/1921, s.4; **İkdam**, 16 Temmuz 1337/1921, s.1.

⁶⁸ **İkdam**, 16 Temmuz 1337/1921, s.1.

Türlklere ve Türkiye'ye karşı tam bir adalet ve nezaket içerisinde davranmaları gerektiğini öne sürmüştü. Bu tespitleri kaleme alan yazara göre ülkede yaşayan ve "bizim muhterem misafirlerimiz" konumunda bulunan Fransızlar General Pellé'nin söylediklerine uygun bir şekilde hareket etmekteydi⁶⁹. Fransız elçiliğinde yapılan bu kabul töreninin ardından saat birde Union Française'de bir ziyafet verilmişti. Bu arada gerek sabah gerekse akşam tramvaylar iki saat kadar ulaşımaya ara vermiş, limandaki Fransız savaş gemileri de 14 Temmuz gecesi fenerlerle donatılmıştı⁷⁰.

Fransız Millî Bayramı'nın ardından, 23 Ağustos ile 13 Eylül 1921 arasında gerçekleşen Sakarya Meydan Savaşı'nda Türk ordusu Yunan güçlerini mağlup etmiş ve bu gelişme Türk-Fransız ilişkilerini doğrudan etkilemişti. Bu çerçevede daha önce sözü edilen ve Franklin Bouillon'un isteği doğrultusunda ara verilen görüşmeler Sakarya zaferinden sonra yeniden başlamıştı. 24 Eylül'de başlayan görüşmeler sonucunda 20 Ekim 1921'de Franklin Bouillon ile Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal [Tengirşenk] Bey arasında Ankara Anlaşması imzalanmıştı. Böylece Güney Cephesi'ndeki savaş sona ermiş, Ankara Hükûmeti ilk kez Batılı bir devlet tarafından hukuksal açıdan tanınmış, İtilaf Devletleri arasındaki bölünme özellikle de Fransa'nın, İngiltere ve Yunanistan bloğundan kopması pekişmişti⁷¹.

Sakarya zaferinden Büyük Taarruza kadar olan bir yıllık zaman diliminde bazı diplomatik gelişmeler yaşanmıştı. Bu bağlamda İtilaf Devletleri, 22 Mart 1922'de Paris'te bir araya gelerek Türk ve Yunan taraflarına bir ateşkes önermişlerdi. Ancak 27 Mart'ta açıklanan hükümler, sadece Sevr Barış Antlaşması'nda bazı değişiklikler içerdiğinden Mustafa Kemal Paşa 5 Nisan'da bir bildirimde bulunarak ateşkesin ilke olarak kabul edildiğini açıklamış ve karşı önerilerde bulunmuştu. İtilaf Devletleri'nin buna olumsuz cevap vermeleri üzerine barış görüşmeleri için İzmit'te bir ön konferans toplanmasını önermişti. Bu öneriye Fransızlar olumlu bakmasına karşın İngilizlerin tutumu olumsuz olmuştu ve bu süreçte Büyük Taarruz hazırlıklarına başlanmıştı⁷².

⁶⁹ A.g.y.

⁷⁰ **Tercüman-ı Hakikat**, 14 Temmuz 1337/1921, s.2; **İleri**, 15 Temmuz 1337/1921, s.4; **Peyam-ı Sabah**, 15 Temmuz 1337/1921, s.3.

⁷¹ Yavuz, a.g.e., s.142-145; Turan, **Türk Devrim Tarihi II**, s.220-222, 251-252.

⁷² Sükan, a.g.m., s.166.

Söz konusu diplomatik girişimlerin başarısızlığa uğradığı ve Büyük Taarruz hazırlıklarının yapıldığı bir ortamda Fransız Millî Bayramı'nın 1922 yılı kutlaması gerçekleştirilmişti. Bunun için Beyoğlu'ndaki Fransız resmî ve askerî kuruluşları ile mağaza ve evlere Fransız bayrakları asılmıştı. Taksim Meydanı geçit töreni için hazırlanmış ve davetlilerin oturacakları yerler için burada setler inşa edilmişti⁷³. Tören kapsamında 13 Temmuz 1922 akşamı saat dokuza çeyrek kala Fransız askerî birlikleri bandolarının katılımıyla bir fener alayı düzenlenecekti. Alaya iki takım bandonun yanı sıra topçu ve sipahi bandoları da katılacaktı. Bu alay Taksim'den hareketle Beyoğlu Caddesi, Galatasaray, Tepebaşı, Bankalar Caddesi ve Galata Köprüsü'nü takip ederek Harbiye Nezareti'ne gidecekti. 14 Temmuz sabahı saat sekiz buçukta ise İstanbul'daki bütün Fransız askerî birlikleri, Taksim Meydanı'nda Fransız Fevkalade Komiseri General Pellé ve Fransız İşgal Kuvvetleri Kumandanı General Charpy'nin önünde bir geçit töreni yapacaktı⁷⁴. Tören yerine açılan kapılar, kırmızı karta sahip olan resmî memurların dışındaki kişiler için saat sekizi yirmi beş geçeden itibaren kapalı tutulacaktı. Tören sırasında bazı subaylara General Charpy tarafından nişanlar verilecekti. Sabah saat dokuzdan geçit töreninin sona ereceği on buçuğa kadar Taksim Meydanı'nda araba ve tramvay seferleri yasaklanacaktı. Bunun ardından saat on buçukta General Pellé tarafından elçilik binasında bir kabul töreni yapılırken, öğleden sonra saat birde Union Française binasında bir ziyafet düzenlenecek ve saat beşte de Sarayburnu Kız Tiyatrosu'nda bir tiyatro gösterisi sergilenecekti⁷⁵.

Tören programına uygun bir şekilde ilk önce 13 Temmuz akşamı bir fener alayı düzenlenmişti. Bu alaya Fransız işgal kuvvetinin iki bandosu ve topçu ile sipahilerin trampetleri katılmıştı. Alay saat dokuza çeyrek kala Taksim Meydanı'ndan hareketle Beyoğlu Caddesi, Bankalar Caddesi, Galata Köprüsü, Sirkeci, Alemdar ve Divan Yolu'nu izleyerek Harbiye Nezareti'ne

⁷³ **Akşam**, 14 Temmuz 1338/1922, s.2; **Peyam-ı Sabah**, 15 Temmuz 1338/1922, s.1; **İkdam**, 15 Temmuz 1338/1922, s.2; **İleri**, 15 Temmuz 1338/1922, s.1.

⁷⁴ **Tercüman-ı Hakikat**, 13 Temmuz 1338/1922, s.2; **Peyam-ı Sabah**, 13 Temmuz 1338/1922, s.2; **İkdam**, 13 Temmuz 1338/1922, s.4; **Tevhid-i Efkâr**, 13 Temmuz 1338/1922, s.3; **Yeni Şark**, 13 Temmuz 1338/1922, s.2; **Vakit**, 13 Temmuz 1338/1922, s.3; **İleri**, 14 Temmuz 1338/1922, s.1.

⁷⁵ **İkdam**, 13 Temmuz 1338/1922, s.4; **Peyam-ı Sabah**, 13 Temmuz 1338/1922, s.2; **Tercüman-ı Hakikat**, 13 Temmuz 1338/1922, s.2; **Akşam**, 13 Temmuz 1338/1922, s.1; **İleri**, 14 Temmuz 1338/1922, s.1; **İkdam**, 14 Temmuz 1338/1922, s.2.

varmıştı⁷⁶. Burada ateşli ve benzeri oyunlarla sevinç gösterisinde bulunulurken kalabalık bir kitle de onlara eşlik edip bu sevince ortak olmuş ve sonrasında alay dönmüştü⁷⁷.

14 Temmuz sabahı saat sekizde Beyoğlu Caddesi ile Taksim Meydanı'nda toplananlar geçit töreninin başlamasını beklemişti. Bu sırada sabah erkenden Fransız askerî birlikleri, önlerinde bandolarıyla birlikte Taksim Meydanı'na gelerek yerlerini almıştı. Yollarda gerek halkın gerekse askerin geçişi nedeniyle geçici bir süre tramvay seferlerine ara verilmişti. Sabah saat sekiz buçuğa doğru ise İstanbul'daki İngiliz, Fransız, İtalyan general ve kumandanlarının yanı sıra şehirdeki tüm yabancı elçiler, Fransız tak ve bayraklarıyla çevrilmiş olan Taksim Meydanı'na otomobillerle gelmiş ve resmî tribünde yerlerini almışlardı⁷⁸.

14 Temmuz sabahı Fransız İşgal Kuvvetleri Kumandanı General Charpy'nin kumandasındaki askerî birlikler Taksim Meydanı'nda büyük bir geçit töreni yapmıştı. Öncelikle Fransız askerî birlikleri teftiş edildikten sonra General Charpy karargâh erkânıyla birlikte tören yerine ulaşmış ve kendisi özel bir törenle karşılanmıştı. General Charpy de askerî birlikleri teftiş ettikten sonra sancak çekilmesi emrini vermiş ve askerî bandonun tören marşını çaldığı sırada Fransız sancağı göndere çekilerek selamlanmıştı⁷⁹. Sonrasında General Charpy tarafından önemli faydaları görülen dört subay ve dört askere Légion d'Honneur nişanı çeşitli rütbelerinden verilmişti⁸⁰. Légion d'Honneur nişanını alanlardan birisi de Sansür Dairesi'nde görevli bir Fransız memurdu. Kendisine yönelik değerlendirmelerde, bu kişinin görevini nezaket ve dikkat çerçevesinde yürüterek basına kolaylıklar gösterdiği vurgulanıyor ve aldığı

⁷⁶ **İleri**, 14 Temmuz 1338/1922, s.1; **Akşam**, 14 Temmuz 1338/1922, s.2; **Yeni Şark**, 14 Temmuz 1338/1922, s.2; **Peyam-ı Sabah**, 14 Temmuz 1338/1922, s.2; **İkdam**, 14 Temmuz 1338/1922, s.2; **Tevhid-i Efkâr**, 15 Temmuz 1338/1922, s.3; **Vakit**, 15 Temmuz 1338/1922, s.1.

⁷⁷ **Peyam-ı Sabah**, 15 Temmuz 1338/1922, s.1; **İleri**, 15 Temmuz 1338/1922, s.1.

⁷⁸ **Tercüman-ı Hakikat**, 14 Temmuz 1338/1922, s.2; **Akşam**, 14 Temmuz 1338/1922, s.2; **İleri**, 15 Temmuz 1338/1922, s.1; **İkdam**, 15 Temmuz 1338/1922, s.2; **Peyam-ı Sabah**, 15 Temmuz 1338/1922, s.1-2.

⁷⁹ **Akşam**, 14 Temmuz 1338/1922, s.2; **İkdam**, 15 Temmuz 1338/1922, s.2; **İleri**, 15 Temmuz 1338/1922, s.1.

⁸⁰ **Akşam**, 14 Temmuz 1338/1922, s.2; **İleri**, 15 Temmuz 1338/1922, s.1; **İkdam**, 15 Temmuz 1338/1922, s.2. Bu konuda ayrıca bk. **Tercüman-ı Hakikat**, 14 Temmuz 1338/1922, s.2; **Peyam-ı Sabah**, 15 Temmuz 1338/1922, s.2; **Vakit**, 15 Temmuz 1338/1922, s.1.

nişandan dolayı kendisi tebrik ediliyordu⁸¹. Nişan dağıtımının ardından, savaşlar nedeniyle parçalanmış bir Fransız bayrağı tören alanına getirilerek selamlanmıştı. Sonrasında ise General Charpy geçit törenine başlanması için özel bir emir vermiş ve kendisi, ortaya dikilen büyük bir Fransız bayrağının altında törene nezaret etmişti. İçerisinde Cezayirli Müslümanların da bulunduğu Fransız askerî birlikleri geçit törenini gerçekleştirmiş ve Cezayirli Müslümanların yer aldığı birlik izleyiciler tarafından alkışlanmıştı. Onların arkasından on üç zırhlı otomobil ile on beş tank da askerî birliklerin ve halkın arasından geçmişti⁸². Tören boyunca Ayastefanos Tayyare Karargâhından hareket eden bir uçak filosu meydanın üzerinde uçmuştu. Bunun ardından Fransız marşı çalınmış ve General Charpy, General Pellé'yi selamladıktan sonra törene saat dokuz buçukta son verilmişti⁸³.

Törenin sona ermesinin ardından Fransız elçiliğinde General Pellé tarafından bir kabul töreni gerçekleştirilmişti. Bu törene bütün Fransız erkânı ve ileri gelenleri katılmıştı. Bu sırada İstanbul'da bulunan Fransızlar adına yapılan bir konuşmada, öncelikle ülkedeki Fransızların Türklere olan bağlılığı ortaya konulmuştu. Bunun yanı sıra Türkiye'de barışın yakın bir zamanda yapılması dileği paylaşıldığı gibi ülkenin ilerlemesi konusundaki temenni de ifade edilmişti. Bu çerçevede Fransa, Türkiye'ye yardım etmeye kararlıydı ve Fransız Fevkalade Komiserinin bu konudaki çalışmalarına ne denli katkı sağladığı da herkes tarafından biliniyordu⁸⁴. General Pellé, bu konuşmaya verdiği cevapta, İslam Dünyası ile “devamlı bir sulhun” temellerini atmak için Fransa'nın geleneksel siyasetini izlemesinden başka bir yol olmadığını vurgulamıştı. Kendisi, bu barış siyasetinin Fransa'ya yönelik kazanımlarını şu şekilde ifade etmişti: “Bu sulh salabet kesp ettikçe bize şarkta nüfuzumuzun inkişaf-i meşrunu ve şimalî Afrika müsta‘merâtımızdaki

⁸¹ **Peyam-ı Sabah**, 14 Temmuz 1338/1922, s.2; **İkdam**, 15 Temmuz 1338/1922, s.2; **İleri**, 15 Temmuz 1338/1922, s.1.

⁸² **Akşam**, 14 Temmuz 1338/1922, s.2; **Tercüman-ı Hakikat**, 14 Temmuz 1338/1922, s.2; **İleri**, 15 Temmuz 1338/1922, s.1; **İkdam**, 15 Temmuz 1338/1922, s.2; **Vakit**, 15 Temmuz 1338/1922, s.1.

⁸³ **Vakit**, 15 Temmuz 1338/1922, s.1; **İkdam**, 15 Temmuz 1338/1922, s.2; **Peyam-ı Sabah**, 15 Temmuz 1338/1922, s.2.

⁸⁴ **Vakit**, 15 Temmuz 1338/1922, s.1; **Tevhid-i Efkâr**, 15 Temmuz 1338/1922, s.3; **Peyam-ı Sabah**, 15 Temmuz 1338/1922, s.1.

[sömürgelerimizdeki] Müslüman vatandaşlarımızın sadık muhâlesetini [dostluğunu] temin eyleyecektir⁸⁵.”

Bayrama yönelik bu etkinliklerin yanı sıra öğleden sonra Gülhane Parkı'nın Sarayburnu tarafında Fransız askerleri tarafından bir tören yapılarak, tiyatro ve çeşitli oyunlar oynanmıştı. İstanbul'da Fransız kolonisine mensup birkaç kadın tarafından şarkılar söylenmiş ve sanatçı Ruslar dans gösterisi sunmuştu. Bu törende General Pellé ve Charpy ile bazı Türkler de davetli olarak hazır bulunmuşlardı⁸⁶.

III.1. Kutlamalar Üzerinden Siyasi Değerlendirmeler

1921-1922 yıllarında gerçekleştirilen Fransız Millî Bayramı üzerinden yapılan siyasi değerlendirmelerde, daha önceki süreçte olduğu gibi Fransız İhtilali'ne, ihtilalin sonuç ve evrenselliğine, Türk-Fransız ilişkilerine değinildiği göze çarpmaktadır. Türk-Fransız ilişkilerine yönelik 1922 yılındaki değerlendirmelere ise doğrudan atıfta bulunulmasa da, 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Anlaşması'nın olumlu bir etki yaptığını söylemek mümkündür.

Fransız İnkılabının tarihçesinden söz edilirken öncelikle ihtilal sürecinde yaşanan olaylar gündeme getirilmiştir. Bu çerçevede “hürriyet aşkını” derinden hisseden bir grup Fransız genci, ülkedeki istibdat idaresinin simgesi olarak görülen ve o zamana kadar siyasi suçluların hapsedildikleri yer olarak kullanılan Bastille'ye Paris halkıyla birlikte saldırarak burayı ele geçirmişti⁸⁷.

Fransız İnkılabı süresince yaşanan olaylara değinildikten sonra ihtilalin sonuçları ve evrenselliğine de dikkat çekilmişti. Bu bağlamda Fransız halkı; kralların istibdadını, ruhban ve aristokratların zorbalığını yıkarak burjuvazi, sanatkâr ve köylülerin hürriyetini ilan etmişti⁸⁸. Böylece Fransız İnkılabıyla birlikte istibdat ve mutlakiyete son verilerek, İnsan Hakları Beyannamesi yayınlanmış ve sadece Fransızların değil tüm dünyanın hürriyeti için ayaklanıp Cumhuriyet ilan edilmişti⁸⁹. İhtilalin sonuçları kısa zamanda tüm dünyaya yayılarak bir evrenselliğe ulaşmıştı. Öncelikle, Fransızların her yıl

⁸⁵ **Tevhid-i Efkâr**, 15 Temmuz 1338/1922, s.3. General Pellé'nin açıklaması için ayrıca bk. **İkdam**, 15 Temmuz 1338/1922, s.1; **Peyam-ı Sabah**, 15 Temmuz 1338/1922, s.1; **Tercüman-ı Hakikat**, 15 Temmuz 1338/1922, s.1; **Vakit**, 15 Temmuz 1338/1922, s.1.

⁸⁶ **Yeni Şark**, 15 Temmuz 1338/1922, s.2.

⁸⁷ **Peyam-ı Sabah**, 14 Temmuz 1337/1921, s.3; **İleri**, 14 Temmuz 1338/1922, s.1. Bu konuda ayrıca bk. Necmeddin Sadık, “14 Temmuz”, **Akşam**, 14 Temmuz 1338/1922, s.1.

⁸⁸ Hüseyin Şükrü, “14 Temmuz”, **Tercüman-ı Hakikat**, 14 Temmuz 1338/1922, s.2.

⁸⁹ **İleri**, 20 Temmuz 1338/1922, s.1.

“ihtişamla” kutladıkları Fransız Millî Bayramı doğurduğu sonuçlar nedeniyle bütün insanlığın ortak bir bayramı haline gelmişti. Zira Avrupa ve tüm dünyadaki istibdat idarelerini yıkan kuvvetlerin ruhunu bu “Fransız İnkılabı” ve “ihtilali ateşlemiştir⁹⁰.” Dolayısıyla bu inkılabı yapanlar sadece Fransa'nın değil tüm dünyanın “hürriyet, müsavat, adalet ve uhuvvet pehlivanları”ydı⁹¹. Fransız İnkılabı ilkelerinin tüm Avrupa'ya yayılmasında en büyük rolü ise Napoléon orduları oynamıştı⁹². 14 Temmuz gününe, sadece Fransızların millî bayramı gözüyle bakmak mümkün olmadığından bu bayram o gün itibarıyla Fransa ve diğer ülkelerde olduğu gibi İstanbul'da da kutlanacaktı⁹³. Zira birçok milletin önemli dersler çıkardığı bu inkılabtan Türkler de yararlanmış ve İkinci Meşrutiyet'in ilanından o güne kadar devam eden zulme karşı çıkışlarda Fransız İnkılabının büyük bir etkisi olmuştu⁹⁴. Bu etkiye, Millî Mücadele'nin amacı ön plana çıkarılarak şu sözlerle işaret edilmişti: “... İstiklali ve hürriyeti için hâlâ kan döken Türk milleti Fransız İhtilali'nin azametini kendiliğinden hissetti. Zulüm ve istibdada karşı isyan eden Türk ihtilalcileri, vicdanlarını 93 kahramanlarının menkıbeleriyle kuvvetlendirdiler⁹⁵.”

Öte yandan Türklerin bu bayramı içten duygularla paylaşmalarında, kendilerini Fransızlara bağlayan geleneksel dostluğun etkisi ve özellikle son iki yıl zarfındaki kötü günlerde Fransız milleti ve hükûmetinden gördükleri yardımın da önemli bir rolü söz konusuydu⁹⁶. Nitekim Fransız milleti, istiklal ve hürriyeti için savaştan “Türk ihtilal-i hükûmetine” en zor anlarında içten bir dostlukla el uzatmıştı⁹⁷. Bu nedenle Türk milleti, 14 Temmuz günü Fransa'nın duyduğu sevince bütün kalbiyle katıldığı gibi “fikri, siyasi, içtimai hürriyetin alemdarı olan Fransız milletinin” mutluluğunu ve şansını da içten bir şekilde dilemekteydi⁹⁸.

⁹⁰ **Peyam-ı Sabah**, 14 Temmuz 1337/1921, s.3.

⁹¹ **İleri**, 20 Temmuz 1338/1922, s.1.

⁹² Hüseyin Şükrü, “14 Temmuz”, **Tercüman-ı Hakikat**, 14 Temmuz 1338/1922, s.2.

⁹³ Necmeddin Sadık, “14 Temmuz”, **Akşam**, 14 Temmuz 1338/1922, s.1; **İleri**, 14 Temmuz 1338/1922, s.1.

⁹⁴ **İleri**, 20 Temmuz 1338/1922, s.1.

⁹⁵ Necmeddin Sadık, “14 Temmuz”, **Akşam**, 14 Temmuz 1338/1922, s.1.

⁹⁶ **İleri**, 14 Temmuz 1338/1922, s.1.

⁹⁷ Necmeddin Sadık, “14 Temmuz”, **Akşam**, 14 Temmuz 1338/1922, s.1.

⁹⁸ **Yeni Şark**, 14 Temmuz 1338/1922, s.2.

Fransız İnkılabı konusu Türk-Fransız ilişkileri bağlamında da ele alınmıştı. Bu ilişkilerin Millî Mücadele dönemindeki olumlu seyrine ilişkin şu açıklamada bulunulmuştu:

“Kahraman Anadolu’yu en evvel tanıyan, Türklerin metâlibini dinleyerek bu milletin hayat ve istiklal hakkına hürmet edilmek lazım geldiğini en evvel söyleyen Fransız Milleti ve Fransız Hükûmeti olmuştur. Hakkımızın en büyük müdafileri Fransız Milleti içinden çıktı. Ana topraklarımızı, hiç nedamet duymadan en evvel tahliye eden düşman ordusu, Fransız ordusu oldu⁹⁹.”

Fransız İnkılabının önemli sonuçlar doğurduğu ortaya konulmakla birlikte özellikle iktisadi açıdan bazı olumsuz sonuçlara yol açtığı da öne sürülmüştü. Buna göre inkılaptan sonra burjuvazi sınıfı giderek zenginleşmesine karşın işçi sınıfı iktisadi anlamda çok daha geri kalmış bir durumdaydı. Dolayısıyla Fransız İnkılabı insanlık tarihinde önemli bir aşama olmakla birlikte son bir adım olarak da görülmemeliydi¹⁰⁰.

IV. İstanbul’daki Son Fransız Millî Bayramı Kutlamaları

İstanbul’daki son Fransız Millî Bayramı kutlamaları 1923 yılında yapılmıştı. Bu kutlamalar çok önemli askerî ve diplomatik gelişmeler ortamında gerçekleşmişti. Bu bağlamda 30 Ağustos 1922’de Büyük Taarruz kazanılmış ve 11 Ekim 1922’de Mudanya Mütarekesi imzalanarak Millî Mücadele’nin askerî safhası başarılı bir şekilde tamamlanmıştı. Bunun ardından 20 Kasım 1922’de Lozan’da barış görüşmelerine başlanmış ve bu görüşmelerde Fransızlarla en çok ekonomik konularda anlaşmazlık çıkmıştı. Son olarak Fransızlarla yaşanan Osmanlı borçları konusundaki anlaşmazlık da giderilmiş ve böylece antlaşma imzalanma aşamasına gelmişti¹⁰¹.

İstanbul’da kutlanan son Fransız Millî Bayramı’na yönelik hazırlıklara göre bayram dolayısıyla Fransız kuruluşları kapalı bulunacak ve buralara ve Fransız savaş gemilerine bayraklar çekilecekti. 13 Temmuz 1923 akşamı saat dokuz çeyrek kala Fransız askerî birlikleri tarafından bir fener alayı yapılacaktı. Taksim Meydanı’ndan hareket eden alay, belediye binasındaki

⁹⁹ Necmeddin Sadık, “14 Temmuz”, **Akşam**, 14 Temmuz 1338/1922, s.1.

¹⁰⁰ Hüseyin Şükrü, “14 Temmuz”, **Tercüman-ı Hakikat**, 14 Temmuz 1338/1922, s.2.

¹⁰¹ Sükan, a.g.m.

Fransız Genel Karargâhına kadar gelip oradan dağılacaktı¹⁰². 14 Temmuz sabahı saat sekiz buçukta Fransız İşgal Kuvvetleri Kumandanı General Charpy'nin önünde İstanbul'daki Fransız askerî birlikleri tarafından Harbiye Nezareti Meydanı'nda bir geçit töreni yapılacaktır¹⁰³. Önceki yıllarda bu tören Taksim Meydanı'nda gerçekleştirilmesine karşın 1923 yılındaki kutlamaların Harbiye Nezareti Meydanı'nda yapılmasına karar verilmişti. Aynı günün sabahı saat on bir buçukta Fransız maslahatgüzarı elçilikte bir kabul töreni düzenleyerek, Fransız tebaasının tebriklerini kabul edecekti. Öğleden sonra da Union Française binasında bir tören yapılacaktır. Akşamüzeri saat dört buçukta ise Sarayburnu'nda bulunan Fransız subayları ile Fransız tebaa ve ailelerine bir eğlence düzenlenecekti¹⁰⁴.

Hazırlanan program uyarınca Fransız askerleri 13 Temmuz akşamı bir fener alayı düzenlemişti. Alay, saat dokuz çeyrek kala Taksim Meydanı'ndan hareketle Beyoğlu Caddesi, Galata Köprüsü, Sirkeci ve Sultanahmet yolunu izleyerek, Fransız Genel Karargâhının bulunduğu eski belediye binasına gelmiş ve oradan dağılmıştı. Bayram dolayısıyla İstanbul'daki Fransız kuruluşları kapalı tutulmuş ve gerek bu kuruluşlar gerekse Fransız kışla ve askerî dairelerine bayraklar çekilmiş, gece de buraları elektrikle aydınlatılmıştı¹⁰⁵. Bunun yanı sıra Fransız askerî birlikleri, Harbiye Nezareti Meydanı'nda bir geçit töreni yapmıştı. Törende Fransız maslahatgüzarı ve eşinin yanı sıra İtilaf Devletleri Fevkalade Komiserleri, elçiler, yabancı devlet erkânı ve kumandanlar hazır bulunmuştu. Saat sekiz buçukta Fransız İşgal Kuvvetleri Kumandanı General Charpy, erkânıyla birlikte Harbiye Nezareti Meydanı'na gelerek, burada yerini almış olan Fransız askerî birliklerini teftiş etmişti. Ardından bazı subay ve askerlere nişan ve madalyalar verildikten sonra geçit törenine başlanmıştı¹⁰⁶. Törene yönelik bir değerlendirmede, diğer

¹⁰² **Vakit**, 12 Temmuz 1339/1923, s.2; **Tevhid-i Efkâr**, 13 Temmuz 1339/1923, s.3. *İleri* gazetesine göre fener alayı saat dokuzda başlayacaktı. Bk. **İleri**, 13 Temmuz 1339/1923, s.3.

¹⁰³ **İleri**, 13 Temmuz 1339/1923, s.3; **Vakit**, 14 Temmuz 1339/1923, s.3; **Tanin**, 14 Temmuz 1339/1923, s.2.

¹⁰⁴ **Vakit**, 12 Temmuz 1339/1923, s.2; **Tevhid-i Efkâr**, 13 Temmuz 1339/1923, s.3; **İleri**, 13 Temmuz 1339/1923, s.3.

¹⁰⁵ **Tevhid-i Efkâr**, 14 Temmuz 1339/1923, s.3; **Tanin**, 14 Temmuz 1339/1923, s.2; **Vakit**, 14 Temmuz 1339/1923, s.3; **Vatan**, 14 Temmuz 1339/1923, s.2; **İkdam**, 15 Temmuz 1339/1923, s.4. *İkdam* gazetesine göre fener alayı saat sekiz buçukta başlamıştı. Bk. **İkdam**, 15 Temmuz 1339/1923, s.4.

¹⁰⁶ **İleri**, 15 Temmuz 1339/1923, s.3; **İkdam**, 15 Temmuz 1339/1923, s.4; **Vakit**, 15 Temmuz 1339/1923, s.3; **Tevhid-i Efkâr**, 15 Temmuz 1339/1923, s.3. Fransa'nın Ankara'daki yarı

yıllardakilerden farklı olarak bu törenin sonuncu olması dileği paylaşılmıştı¹⁰⁷.

General Charpy'nin nezareti altında bulunan Fransız askerî birlikleri içerisinde 14. Afrika Topçu Grubu da yer almaktaydı¹⁰⁸. Törendeki Fransız askerî birliğine yönelik bir gözlemde, bu birliğin törende herhangi bir “fevkaladelik” göstermediği ve sadece askerlerinin çoğu Müslümanlardan oluşan Fas sipahi alayının “iyi” olduğu ileri sürülmüştü¹⁰⁹. Askerî birliğin ardından tanklar tören alanından geçerken, Harbiye Nezareti'nin üzerinden de beş Fransız uçağı uçmuştu¹¹⁰. Geçit töreninin ardından Fransız elçiliğinde bir kabul töreni gerçekleştirilmişti. Öğleden sonra ise Sarayburnu'nda Fransız askerî ve mülki ileri gelenlerin katıldığı bir eğlence düzenlenmişti. Elçilikteki törende Fransız tebaasının tebriklerini kabul eden maslahatgüzar uzun bir konuşma yapmıştı¹¹¹. Ona göre “misafir” buldukları ülke [Türkiye], topraklarını kurtarmak için “güzel ve parlak” bir çaba harcamıştı. Ülkenin bu meziyeti, Fransa tarafından inkâr edilmediği gibi kamuoyunu da heyecanlandırmıştı. Fransa, bağımsızlığını kazanmak için uğraşan Türkiye'den “sevgisini” hiçbir zaman esirgememişti. Bunun başka türlü olamayacağını dile getiren maslahatgüzara göre Fransa, Türkiye'nin isteklerini tam anlamıyla kavrayıp bunları Fransız menfaatleriyle uzlaştırma arzusundaydı. Türkiye'nin bu arzuyu Fransa dışında başka bir ülkede bulması mümkün değildi. Bu tespitlerinin ardından Fransa'nın Türkiye üzerindeki etkisine de değinen maslahatgüzar, Fransa'nın hiçbir ülkede Türkiye'de olduğu kadar dilini ve kültürünü yaymadığını vurgulamıştı. Bu bağlamda Fransa'nın millî menfaatleri Türklerinki ile bu denli karışmışken iki ülke arasındaki mevcut bağı siyasetteki dalgalanmalar sarsamazdı. Bu sözlerinin ardından maslahatgüzar, iki ülke arasındaki iş birliği hakkında şunları söylemişti:

resmî temsilcisi Miralay Mougın, İstanbul'daki kutlamalar dolayısıyla Ankara'dan İstanbul'a gelmişti. Bk. **Vakit**, 14 Temmuz 1339/1923, s.1; **Vakit**, 15 Temmuz 1339/1923, s.2.

¹⁰⁷ **Tevhid-i Efkâr**, 15 Temmuz 1339/1923, s.3.

¹⁰⁸ **Vakit**, 15 Temmuz 1339/1923, s.3. Ayrıca bk. **İkdam**, 15 Temmuz 1339/1923, s.4; **İleri**, 15 Temmuz 1339/1923, s.3.

¹⁰⁹ **Tevhid-i Efkâr**, 15 Temmuz 1339/1923, s.3.

¹¹⁰ **Vakit**, 15 Temmuz 1339/1923, s.3.

¹¹¹ **İkdam**, 15 Temmuz 1339/1923, s.4; **Tevhid-i Efkâr**, 15 Temmuz 1339/1923, s.3; **İleri**, 15 Temmuz 1339/1923, s.3. Maslahatgüzarın konuşması için ayrıca bk. **Vakit**, 15 Temmuz 1339/1923, s.3.

“Fransa ile Türkiye'nin menafi-i mütekaablesini daha tam bir surette idrak etmek keyfiyeti, bu revâbıtı daha sıkı kılabilecektir. Türkiye'nin arkasında bu kadar uzun bir mazisi bulunan bir teşrik-i mesainin ehemmiyeti takdir ettiğinden ve bu teşrik-i mesaide bulunmakla istikbalde yeni menafi elde edeceğinden şüphe etmem¹¹².”

IV.1. Kutlamalar Üzerinden Siyasi Değerlendirmeler

1923 yılında gerçekleştirilen son Fransız Millî Bayramı kutlamaları üzerinden yapılan siyasi değerlendirmelerde, Millî Mücadele'de elde edilen başarı ve Lozan Barış Antlaşması'nın imza aşamasına gelmesi etkili olmuştu. Bunların yanı sıra Trakya'yı teslim almakla görevlendirilen Refet Paşa'nın Yüksek Komiserlerle yaptığı anlaşma sonucunda, İstanbul'daki Müttefik sansürü 19 Kasım 1922 tarihinden itibaren kalkmıştı¹¹³. Bayrama ilişkin değerlendirmelerde, bir yandan daha önceki yıllarda olduğu gibi Fransız İhtilali'nin tarihçesi ve kazanımlarından söz edilmiş, diğer yandan Türk İnkılabına özel bir vurgu yapılmıştı. Ayrıca halen işgal altındaki İstanbul'un tahliyesi gündeme getirildiği gibi sansürün kalkmasının da etkisiyle ilk kez açık bir şekilde Fransız Millî Bayramı kutlamaları da eleştirilmişti.

Bu çerçevede öncelikle, “Fransız İnkılab-ı Kebiri”nin Avrupa'daki diğer milletler için büyük bir ders olduğu kaydedilmişti. Nitekim mutlakiyet ve istibdat altında ezilen milletler, bu inkılabtan sonra birbiri ardı sıra ayaklanarak haklarını geri almaya başlamışlardı. Bununla birlikte cumhuriyet düşünülmenin aksine sürekli olamamış ve kral öldürüldükten sonra inkılabı yapanlar birer despot olmuşlardı. Nitekim Napoléon Bonaparte da cumhuriyetin yerine kendi mutlak idaresini kurmuştu. Ardından Napoléon'un, Avrupa'nın ittifakıyla Fransa'dan uzaklaştırılmasından sonra eski Bourbon Hanedanı yine iktidara gelmişse de artık başarılı olamamıştı. Bu sürecin sonunda gerçekleşen Üçüncü Napoléon'un hükûmet darbesiyle Fransa'daki Cumhuriyet tarihi bir hatıra konumuna gelmişti. Bu noktadan sonra artık imparatorun nüfuzu sağlanmış ve Fransa'da eski cumhuriyetin yerini meşrutî saltanat almıştı. Ancak 1870 Savaşı ve bu savaş sonucunda elde edilen yenilgi imparatorluğun güçsüzlüğünü ortaya çıkarmıştı. Buna karşın Fransız milleti imparatorun bu yenilgisinden sonra kendisini toparlamayı başarabilmiş ve

¹¹² İleri, 15 Temmuz 1339/1923, s.3.

¹¹³ Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV (Açıklamalı Kronoloji): Sakarya Savaşı'ndan Lozan'ın Açılışına (23 Ağustos 1921-20 Kasım 1922)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1996, s.842.

millî hâkimiyetin kazandırdığı ilerlemelerden yararlanıp Avrupa'nın en kuvvetli devleti olmuştu¹¹⁴.

14 Temmuz 1789 tarihi sadece Fransa'da kralın mutlak hükûmetine son vermemişti. Aynı zamanda eşit olmayan haklar nedeniyle birbirinden farklı üç parçaya ayrılan halkı birleştirmiş, “köhne, karışık ve vahşi usulleri” kaldırmış ve ülkedeki hükûmeti sadeleştirip millîleştirmeye çalışmıştı. Ayrıca “14 Temmuz'un dâhileri” dünyayı sıkıntıya sokan bir sorunu “Fransız diliyle” teşhis edip çözmüşlerdi. Böylece insanların hukuken eşit doğdukları fikri o devrin bir “mevlûdü” olmuştu. Bu durum 1789 İnkılabının önemli kazanımlarından olan hürriyet, eşitlik ve kardeşlik ilkelerinin 134 yıldan beri aralıksız “alkışlanmasına” neden olmuştu¹¹⁵. Tarihsel sürecin yanı sıra Fransız İhtilali ile Türk İnkılabı arasındaki benzerlikler şu şekilde açıklanmıştır:

“... 1871 Versay mağlubiyeti Fransız Milletinin hezimetini zannedilmişti. Nitekim Mondros mağlubiyeti de Türk Milletinin ölümü gibi anlaşıldı. Hâlbuki Fransa, Üçüncü Napoléon'dan kurtulduktan sonra -Alsas ve Loren gibi iki eyaletini ve birçok para vermiş olmasına rağmen- kendisine geldi. Ruhundaki gizli kuvvetleri topladı ve yeniden canlandı, bizde de bir Vahdettin vardı. Bunun damatları, dâhilde bendeleri, hariçte efendileri bulunuyordu. Mondros mağlubiyetinde verdiğimiz koskoca ülkelerin ziyâ'na mukabil Türklerle meskûn memleketlerde Türklerin hak-ı hayatına riayet edilmesini bekliyorduk. Fakat dediğimiz gibi Mondros mağlubiyetini Türklerin ölümü şeklinde anlayanlar “Hasta Adam”ın kefenini bile soymağa kalkışmışlardı. İşte bu sırada millet, kendi kuvvetlerini topladı, canlandı, dirildi¹¹⁶.”

Bunun sonucunda inkılap Türk milletinin istediği şekilde gerçekleşmişti. Zira yenilen Türk milleti değil eski saltanattı. Aynı şekilde imparatorluktan ayrılan ülkeler Türk milletinin değil “köhne imparatorluğun muhafazası için hiç acımadan aziz Türk kanını israf ettiği” topraklardı. Bu tespitin ardından Üçüncü Napoléon ile Vahdettin arasında bir karşılaştırma yapılarak Vahdettin ağır bir dille eleştirilmiştir:

“Nasıl Fransız Milleti Üçüncü Napoléon'dan yakasını sıyırdıktan sonra kendi kuvvetini daha iyi anlamış ise biz de Vahdettin'in -fakat evvelki bir vatanperver, bu ise maatteessüf haindir- şer ve melanetini akim

¹¹⁴ İleri, 14 Temmuz 1339/1923, s.1.

¹¹⁵ Hakkı Tarık, “Fransızların Günü”, Vakıt, 14 Temmuz 1339/1923, s.1.

¹¹⁶ İleri, 14 Temmuz 1339/1923, s.1.

birakır bırakmaz ancak kendimize istinat etmeğe, taçlardan, tahtlardan artık bir faide gelmesi şöyle dursun, bilakis onlara emniyet etmenin bile ne kadar büyük bir gaflet olacağını öğrendik¹¹⁷.”

Bu noktadan sonra Türk milleti hâkimiyetini eline aldığından saltanatın geri gelmesi mümkün değildi. Bundan sonraki amaç ise bu hâkimiyetin gelişmesini sağlamak ve Türklüğü layık olduğu noktaya taşımaktı¹¹⁸.

14 Temmuz Fransız Millî Bayramı üzerinden gündeme getirilen önemli bir konu da henüz gerçekleşmemiş olan İstanbul'un tahliyesiydi. Öncelikle, Türklük ve Müslümanlık için önemli bir yere sahip olan İstanbul şehrinin beş yıldan beri 14 Temmuz gün ve gecesinde Türklerin katılmadıkları bir kutlama ve şenliğe sahne olması eleştirilmişti. Ardından konu, İstanbul'un tahliyesi sorununa getirilerek şu yorumda bulunulmuştu:

“... Biz en kara günlerimizde bile İstanbul işgalinin ebediyen devam edeceğini kabul edememiştik. Çünkü biliyorduk ki bu sevgili şehri kurtarmak için çarpışan bir Türk Milleti vardır; ve bu millet İstanbul'un -kelimenin bütün manasıyla- tahliyesini görmedikçe rahat etmeyecek ve rahat da göstermeyecektir. İşte şimdi yine tahliye meselesi hakkında birtakım bahanelerden bahsedilirken Türk'ün bu kararını göz önünde bulunduruyoruz¹¹⁹.”

Bu yorumdan yola çıkılarak, Türklerin kendi ülkelerinde her ne ad ile olursa olsun hiçbir yabancı işgali görmek istemediği vurgulanmaktaydı. Bu isteğin, Türklerin eski dostluklarını güçlendirmek istedikleri vatansever Fransız milleti tarafından da takdir edileceği ümidi beslenerek şu tahminde bulunulmuştu: “... İnşallah gelecek 14 Temmuz'a kadar ne İstanbul'da, ne Gelibolu'da, ne denizde, ne karada işgal kuvveti sıfatıyla ecnebi ne asker ve ne de bir kayık görmeyeceğiz¹²⁰.”

Fransızların 14 Temmuz Millî Bayramlarını İstanbul'da kutlamalarını eleştiren Hakkı Tarık [Us], öncelikle Fransız askerlerinin bayram kutlamaları nedeniyle Beyoğlu'ndan İstanbul'a [Harbiye Nezareti Meydanı'na] geçtiklerine işaret etmiş ve bir Fransız'ın bu “şerefli hâdiseyi” kutlamaya hakkının olduğunu vurgulamıştı. Buna karşılık “... fakat burası neresi? ... Beyoğlu'ndan gelen bu alay bu beldenin Emanet binasından başka kendi

¹¹⁷ A.g.y.

¹¹⁸ A.g.y.

¹¹⁹ A.g.y.

¹²⁰ A.g.y.

yurdunda bir aşıyan bulamaz mı?” sorusuyla kutlamaların yapılmasını eleştirmişti. Kutlamaları millî hâkimiyet kavramı üzerinden de eleştiren Hakkı Tarık, o gün beşincisi yapılan 14 Temmuz törenlerini gittikçe güçlenen olumsuz bir duyguyla karşıladığını ifade etmişti. Ona göre Fransızlar gerçek anlamda millî hâkimiyetin ne olduğunu anlayarak bunu kutlamayı hak etmiş bir millet değildi. Zira millî hâkimiyeti benimsemiş olsalardı, diğer ülkelerin millî hâkimiyetlerine de değer verip saygı gösterirlerdi. Buradan hareketle yazar, Fransızlar hakkında şu yorumda bulunmuştu: “... Onlar millî hâkimiyetin galiba kelimelerini alkışlıyorlar ve bugün İstanbul sokaklarındaki nümayiş akını idarenin adı cumhuriyet bile olsa ancak bir mutlakiyet ruhunun tuğyanıdır.” Bu eleştirilerinin ardından Hakkı Tarık, Fransızlara bir çağrı yapmıştı. Ona göre 14 Temmuz Bayramı dolayısıyla mutlu olan Fransız milleti, gerçekten de hâkimiyetine sahip bir millet ise Türk milletinin de hak ve hâkimiyetini saygıyla kabul ederek onlarla birlikte “Artık yeter!” demeliydi¹²¹. Hakkı Tarık’ın bu eleştirilerini destekler bir şekilde Fransızların 14 Temmuz Millî Bayramlarını geçmişte olduğu gibi gösterişli kutlamamaları yönünde şu çağrıda da bulunmuştu:

“... Biz buradaki Fransız misafirlerimize şunu tavsiye ederiz ki bizim mevcudiyetimize hürmetkâr olabilecek bir şekilde bu günü şöylece geçirtsinler ve izzet-i nefis-i millîmizi [millî onurumuzu] rencide etmesinler. İstikbalde Türkiye ile Fransa arasında teessüs edecek yeni münasebât da ancak bu sayede muhafaza edilebilir kanaatindeyiz¹²².”

¹²¹ Hakkı Tarık, “Fransızların Günü”, **Vakit**, 14 Temmuz 1339/1923, s.1. Emanet binasından kastedilen Şehremaneti binasıdır.

¹²² **İleri**, 14 Temmuz 1339/1923, s.1.

SONUÇ

Mondros Mütarekesi'nin ardından fiilen 13 Kasım 1918'de, resmen de 16 Mart 1920'de İtilaf Devletleri tarafından işgal edilen başkent İstanbul'da, yaşanan gelişmelerden biri de Fransız Millî Bayramı kutlamalarıdır. 1919-1923 yılları arasında düzenli bir şekilde gerçekleştirilen bu kutlamalarda ön plana çıkan ilk konu, tüm törenlerin bir programa dayalı olarak gerçekleştirilmesidir. Bu programlarda, 13 Temmuz akşamı Fransız ordusuna bağlı tüm askerî birliklerin katılacağı bir fener alayı düzenlenmesinin yanı sıra 14 Temmuz günü askerî geçit töreni ve Fransız elçiliğinde bir kabul töreni yapılması da yer almaktaydı. Nitekim 1919-1922 yılları arasındaki programlara uygun bir şekilde fener alayları yapıldığı gibi sömürge alaylarının da katılımıyla Taksim Meydanı'ndan başlayan askerî geçit törenleri düzenlenmiş ve Fransız elçiliğinde Fransız Fevkalade Komiserlerinin düzenledikleri kabul törenleri gerçekleştirilmiştir. 1923 yılındaki kutlamalarda ise önceki yıllardan farklı olarak törenin Taksim Meydanı'nda değil Harbiye Nezareti Meydanı'nda yapılmasına karar verilmiştir. Ayrıca elçilikteki kabul töreni, diğer yıllardan farklı olarak Fransız maslahatgüzarı tarafından düzenlenmiştir.

Millî bayram kutlamalarına, genel olarak Fransız Fevkalade Komiserlerinin de içerisinde yer aldıkları İtilaf Devletleri Fevkalade Komiserlerinin yanı sıra çeşitli İtilaf Devletleri subayları, yabancı devlet elçileri, azınlık ruhani liderleri ile çeşitli Fransız okullarındaki öğrenciler katılmıştır.

İstanbul'daki Fransız Millî Bayramı kutlamalarında öne çıkan önemli bir nokta da bayram üzerinden İstanbul basınında yapılan siyasi değerlendirmelerdir. Bu değerlendirmelere, 1922 yılı sonuna kadar devam eden sansür önemli bir şekilde etki etmiş, 1923 yılındaki değerlendirmelere ise Millî Mücadele'nin başarısı damga vurmuştur. Bu bağlamda yapılan siyasi değerlendirmelerde, Fransız İhtilali'nin tarihçesine ve evrensel düzeydeki kazanımlarına değinildiği gibi Türk-Fransız ilişkilerine yönelik etkisi de ele alınmıştır. Bu kapsamda ihtilalin önemi ile hürriyet, adalet, eşitlik, kardeşlik ve İnsan Hakları Beyannamesi gibi evrensel kazanımları öne çıkarılmıştır. Ayrıca Fransız Millî Bayramı'nın sadece Fransa'nın değil bütün medeni ülkelerin ortak bayramı olduğu dile getirilmiştir. Türk-Fransız ilişkilerine değinilirken de, sansürün de etkisiyle Fransız işgalleri doğrudan eleştirilmeyerek, iki ülke arasındaki ilişkilerin tarihsel açıdan eskiye

dayandığı vurgulanmış ve Fransız İhtilali ile Türk İnkılabı arasındaki benzerliğe dikkat çekilmiştir. Buna karşın, Millî Mücadele'nin başarıya ulaşmasıyla birlikte 1923 yılında, Fransızların İstanbul'da bir bayram kutlaması yapması eleştirilmiştir.

İntihal Taraması Bu makale intihal taramasından geçirildi. (<https://intihal.net/>)
Plagiarism Detection | *This paper was checked for plagiarism. (https://intihal.net/)*

Etik Beyan Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. | *There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.*
Ethical Statement

Açık Erişim Lisansı Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. | *This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License*
Open Access License

KAYNAKÇA

Akşam, 14 Temmuz 1336/1920.

Akşam, 13 Temmuz 1337/1921.

Akşam, 14 Temmuz 1337/1921.

Akşam, 13 Temmuz 1338/1922.

Akşam, 14 Temmuz 1338/1922.

Akyüz, Yahya, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1975.

Alemdar, 13 Temmuz 1335/1919.

Alemdar, 15 Temmuz 1335/1919.

Alemdar, 13 Temmuz 1336/1920.

Alemdar, 14 Temmuz 1336/1920.

Alemdar, 15 Temmuz 1336/1920.

Batur, Afife, “Union Française”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Cilt 7, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı'nın Ortak Yayını, İstanbul 1994.

Bozkurt, Abdurrahman, “İstanbul'da İşgal Yönetimi”, **100. Yılında İstanbul'un İşgal Günleri**, 3. Baskı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul 2021, s.103-153.

Criss, Bilge, **İşgal Altında İstanbul: 1918-1923**, Çev. Ahmet Kaçmaz, 8. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.

Dersaadet, 13 Temmuz 1336/1920.

Dersaadet, “14 Temmuz”, **Dersaadet**, 14 Temmuz 1336/1920.

Dersaadet, 15 Temmuz 1336/1920.

Hakkı Tarık, “Fransızların Günü”, **Vakit**, 14 Temmuz 1339/1923, s.1.

Hüseyin Şükrü, “14 Temmuz”, **Tercüman-ı Hakikat**, 14 Temmuz 1338/1922, s.2.

İkdam, 10 Temmuz 1335/1919.

İkdam, 13 Temmuz 1335/1919.

İkdam, 15 Temmuz 1335/1919.

İkdam, 15 Temmuz 1336/1920.

İkdam, 10 Temmuz 1337/1921.

İkdam, 14 Temmuz 1337/1921.

İkdam, 15 Temmuz 1337/1921.

İkdam, 16 Temmuz 1337/1921.

İkdam, 13 Temmuz 1338/1922.

İkdam, 14 Temmuz 1338/1922.

İkdam, 15 Temmuz 1338/1922.

İkdam, 15 Temmuz 1339/1923.

İleri, 14 Temmuz 1335/1919.

İleri, 14 Temmuz 1336/1920.

İleri, 15 Temmuz 1336/1920.

İleri, 13 Temmuz 1337/1921.

İleri, 14 Temmuz 1337/1921.

İleri, 15 Temmuz 1337/1921.

İleri, 14 Temmuz 1338/1922.

İleri, 15 Temmuz 1338/1922.

İleri, 20 Temmuz 1338/1922.

İleri, 13 Temmuz 1339/1923.

İleri, 14 Temmuz 1339/1923.

İleri, 15 Temmuz 1339/1923.

Memleket, 15 Temmuz 1335/1919.

Mim. Rı, “14 Temmuz Efrencî”, **İleri**, 14 Temmuz 1335/1919, s.1.

Necmeddin Sadık, “14 Temmuz”, **Akşam**, 14 Temmuz 1338/1922, s.1.

Peyam-ı Sabah, 13 Temmuz 1336/1920.

Peyam-ı Sabah, 14 Temmuz 1336/1920.

Peyam-ı Sabah, 15 Temmuz 1336/1920.

Peyam-ı Sabah, 12 Temmuz 1337/1921.

Peyam-ı Sabah, 13 Temmuz 1337/1921.

Peyam-ı Sabah, 14 Temmuz 1337/1921.

Peyam-ı Sabah, 15 Temmuz 1337/1921.

Peyam-ı Sabah, 13 Temmuz 1338/1922.

Peyam-ı Sabah, 14 Temmuz 1338/1922.

Peyam-ı Sabah, 15 Temmuz 1338/1922.

Refi' Cevad, "Hürriyet Bayramı", **Alemdar**, 24 Temmuz 1335/1919, s.1.

Sabah, 12 Temmuz 1335/1919.

Sabah, 13 Temmuz 1335/1919.

Sabah, 14 Temmuz 1335/1919.

Sabah, 15 Temmuz 1335/1919.

Salman Bolat, Bengül, **Milli Bayram Olgusu ve Türkiye'de Yapılan Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1923-1960)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2012.

Sarihan, Zeki, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü I (Açıklamalı Kronoloji): Mondros'tan Erzurum Kongresi'ne (30 Ekim 1918-22 Temmuz 1919)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993.

Sarihan, Zeki, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV (Açıklamalı Kronoloji): Sakarya Savaşı'ndan Lozan'ın Açılışına (23 Ağustos 1921-20 Kasım 1922)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1996.

Sonyel, Salâhi R., "Kurtuluş Savaşı Günlerinde Batı Siyasamız (Nisan 1920-Mart 1921)", **Belleten**, Cilt XLV/1, S 177, Ankara 1981, s.327-417.

Soysal, İsmail, "Türk-Fransız Siyasal İlişkileri (1921-1984)", **Belleten**, C XLVII, S 188'den Ayrı Basım, Ankara 1984, s.959-1044.

Soysal, İsmail, **Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802)**, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.

Sunata, İ. Hakkı, **İstanbul'da İşgal Yılları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006.

Sükan, Bige, “Millî Mücadele Döneminde Türk-Fransız İlişkileri”, **90. Yılında Millî Mücadele Sempozyumları, Bildiriler**, Yay. Haz. H. Aytuğ Tokur, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2011, s.149-168.

Sükan, Bige, “Millî Mücadele Döneminde Türk-Fransız İlişkileri”, **Atatürk Ansiklopedisi**, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/milli-mucadele-doneminde-turk-fransiz-iliskileri/>, Erişim Tarihi: 11.06.2022.

Tanin, 14 Temmuz 1339/1923.

Tasvir-i Efkâr, 15 Temmuz 1335/1919.

Temel, Mehmet, **İşgal Yıllarında İstanbul'un Sosyal Durumu**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.

Tercüman-ı Hakikat, 14 Temmuz 1335/1919.

Tercüman-ı Hakikat, 13 Temmuz 1336/1920.

Tercüman-ı Hakikat, 14 Temmuz 1336/1920.

Tercüman-ı Hakikat, 14 Temmuz 1337/1921.

Tercüman-ı Hakikat, 13 Temmuz 1338/1922.

Tercüman-ı Hakikat, 14 Temmuz 1338/1922.

Tercüman-ı Hakikat, 15 Temmuz 1338/1922.

Tevhid-i Efkâr, 13 Temmuz 1337/1921.

Tevhid-i Efkâr, 14 Temmuz 1337/1921.

Tevhid-i Efkâr, 15 Temmuz 1337/1921.

Tevhid-i Efkâr, 13 Temmuz 1338/1922.

Tevhid-i Efkâr, 15 Temmuz 1338/1922.

Tevhid-i Efkâr, 13 Temmuz 1339/1923.

Tevhid-i Efkâr, 14 Temmuz 1339/1923.

Tevhid-i Efkâr, 15 Temmuz 1339/1923.

Tuna, Serkan, **Her Devrin Bayramı Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Meşrutiyet Bayramı (1909-1935)**, Derlem Yayınları, İstanbul 2010.

Tunçay, Mete, "Mütareke İstanbul'u (1918-1923)", **Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi-Siyaset ve Yönetim-I**, C 2, İstanbul 2015, s.242-251.

Turan, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi I, İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1991.

Turan, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi II, Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne**, 2. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara 1998.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Asayiş Kalemî, 15/105, H-18-10-1337.

Uslu, Ateş, "Yurttaşlığa Dayalı Ulus ve Ötesi: Fransa'da Ulus ve Ulusçuluk (XIX.-XX. Yüzyıl)", **Mülkiye Dergisi**, C 37, S 4, Ankara 2013, s.79-117.

Vakit, 10 Temmuz 1335/1919.

Vakit, 12 Temmuz 1335/1919.

Vakit, 13 Temmuz 1335/1919.

Vakit, 14 Temmuz 1337/1921.

Vakit, 13 Temmuz 1338/1922.

Vakit, 15 Temmuz 1338/1922.

Vakit, 12 Temmuz 1339/1923.

Vakit, 14 Temmuz 1339/1923.

Vakit, 15 Temmuz 1339/1923.

Vatan, 14 Temmuz 1339/1923.

Yavuz, Bige, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri: Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994.

Yeni Şark, 13 Temmuz 1338/1922.

Yeni Şark, 14 Temmuz 1338/1922.

Yeni Şark, 15 Temmuz 1338/1922.

PINAR TUNA

Zaman, 10 Temmuz 1335/1919.

Zaman, 15 Temmuz 1335/1919.